FRISTADSBYGDEN *1988*

GAMMALT OCH NYTT – FRISTADS HEMBYGDSFÖRENING

GINGRI

Om levnadströtthet griper dig
och ledsnaden ej kan förmås
att vika bort ifrån din stig,
så vandra upp på Gingri ås.
Försök om med naturens fläktar
din sinnesoro du ej stilla mäktar.

På Krökling, Hovalid och Kil
(ja Espered går också an)
man har en vy i präktig stil,
så skön som man sig tänka kan.
På dessa höjder härligt prydda,
jag ville bygga mig en hydda.

Låt från den höjd, på den du står,
din tjusta blick få sväva ut!
Så långt ditt ögas synvidd går,
naturens skönhet tar ej slut,
ja ända bort där skogen blånar
och utav himlen färgen lånar.

En härlig tavla är det nog,
som breder ut sig för dig här:
omgiven utav berg och skog
syns Öresjön till vänster där;
uti sin gröna krans den prålar,
och glittrar uti solens strålar.

Och se'n förresten om vartann'
syns lundar, åker, skog och äng
så långt som ögat skåda kan,
som en ofantlig trädgårdssäng,
Och röda hus bland grönskan lysa
och glättigt mot ditt öga mysa.

Se Fristad kyrka skiner där
så vit och fin i solens prakt.
Ett fridens monument hon är
och lyser frid i denna trakt.
Högtidligt klockeklangen klingar
och som en bön mot himlen svingar.

Men lyssnom ock till fåglars kör!
Det jublar glatt vid skogens bryn,
från tallens topp man trasten hör;
och lärkan drillar högt i skyn, -
Nog var det skönt i paradiset,
men Gingri tager andra priset.

"Blandsäd"

L E Björkman

Fristads Hembygdsförening

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

	Sid.
Ordföranden har ordet	3-4
Verksamhetsberättelse	5-7
Några rader om Gingri socken. Stig Flyckt	8-11
Gingri kyrka - klockstapel - kyrkoplats. Birgitta Andersson	12-14
Gingri-Mölarp, naturinventering. Alf-Rune Sandberg	15-18
Vad händer med våra fåglar? Ingvar Einarsson	19-20
Gingridsbon Johan August Essén. Bertil Rydin	21-24
Fornminnesvandring i Tärby. Birgitta Andersson	25-27
Om gastar - en folkloristisk studie. Folke Andersson	28-41
Harry Dahlqvist och Kröcklings kvarn. Alf-Rune Sandberg	42-44
Gårdsnamnet Stommen. Focas	45
Något om Örekullens historia. Lars Karlberg	46-48
Anders Danielsson i Bondarp - bondeståndets talman. Stig Flyckt	49-54
Sveriges första spetsfabrik i Gingri. Ann-Britt Boman	55-57
En gingrigård med anor och släkten Ridderbjelke. Alf-Rune Sandberg	58-59
Gingribo gjorde den första intervjun i Sverige. Ann-Britt Boman	60-62
Hela Sveriges hembygdsintresserade konferera i Fristad. B. Andersson	62
Med dynamit i lasten. Carl-Erik Törnqvist	63-68
Nolhaga stärkelsefabrik vid Vänga kvarn. Bo Englund	68-70
Smekande vind. Conny Snäll	71

Alla medlemmar och övriga intresserade kallas till

ÅRSMÖTE

måndagen den 18 april 1988 kl 19.00
i Folkhögskolans högtidssal

- Årsmötesförhandlingar
- Fil dr Karin Borgström:"Från krigsfånge till kejsarinna" - om Peter den stores gemål, Katarina I av Ryssland.

Kaffeservering Alla välkomna

Fristads Hembygdsförening
Styrelsen

FRISTADSBYGDEN 1988

Redaktionskommitté: Birgitta Andersson, Ann-Britt Boman, Alf-Rune Sandberg
Ansvarig utgivare: Waldemar Johanneson

Adress: FRISTADSBYGDEN
Fristads Hembygdsförening
Box 5
513 00 Fristad

© Fristads Hembygdsförening

Utgiven av Fristads Hembygdsförening

Postgiro: 73 52 05 - 7
Medlemsavgift: 25 kr för enskild medlem, 35 kr för familj.

Med detta nummer följer inbetalningskort för medlemsavgiften. Vi hoppas att Du betalar in den så fort Du kan.

Redaktionskommitten tackar INGER ERICSON för renskrivning av manus.

ORDFÖRANDEN HAR ORDET:

Inte Hembygdens år men.....

1988 blir inget nytt Hembygdens år i samma bemärkelse som vad 1984 var men i viss mån kommer den kommande sommaren att bli en upprepning. Om än inte med samma pompa kommer ännu en budkavle att cirkulera i bygderna och förkunna ett budskap om aktuella frågor - men denna gång handlar det om nutidens aktuella problem. Det hela är ännu så länge "i sin linda" och blir väl presenterat mera i detalj så småningom. En sak är dock helt klar i skrivande stund: det blir en ny Skansenträff - den 28 augusti - då blir det LANDSBYGDENS DAG! Huvudprogrammet kommer att försiggå på Sollidenscenen där partiledarna skall uppvaktas med budkavlarnas budskap. Varje län får ett område alternativt en lokal på Skansen att disponera efter egen idé. Självfallet kommer Västergötland att vara på plats. Det hela kommer sannolikt att kretsa kring det just nu aktuella temat "HELA SVERIGE SKALL LEVA". Vi kommer helt säkert så småningom att närmare beröras av 1988 års riksomfattande satsning.

Vår medverkan i budkavlesammanhanget blir vid något tillfälle i sommar - kanske i samband med Mölarpsdagen den 8 maj - men mera om detta senare.

Med detta nummer av FRISTADSBYGDEN följer vårt årsprogram och det är min förhoppning att ni alla ställer upp vid de olika tillfällena. Det är för er programmet är gjort! Visst hittar ni till Mölarps kvarn fastän de lovade och efterlängtade skyltarna ännu inte kommit på plats! De hade varit så för länge sedan om det hade varit vi själva som fått råda.

"FRISTADSBYGDEN 1988" handlar till stora delar om Gingri - vår historiskt sett så intressanta bygdedel. I samverkan med Gingri hembygdsförening har artiklar och annat material tagits fram. Våra goda hembygdsvänner i Gingri är att gratulera, som har en så naturskön och intressant bygd att leva och bo i. Vi "gästar" dem gärna vid tillfällen som Annandag-pingstens Gudstjänst på kyrkoplatsen och vid det alltid trivsamma kaffesamkvämet vid Skarbrostugan efteråt. Tack Gingrivänner!

Jag hoppas att ni lagt märke till att vårt verksamhetsprogram utvidgats ytterligare - med gammaldans - en begivenhet vi driver i samarbete med Korpen. Kom gärna med i en svängom!

"GAMLA ELFSBORGARE" grammofonskivan med Fristadsmusik och som i samverkan med Musik i Fristad saluföres f n fick ju i Borås Tid-

ning verkligt fin kritik. Du har väl köpt skivan? För egen del eller som god PR-present till vänner och bekanta! Och "KRING KVÄLLBRASAN" - Klas Olofssonska diktsamlingen från 1915 i nyutkommen faksimil. Pris 30:-!

MASSOR AV TACK har jag att rikta till så många för 1987 - till er alla som bidrog till ännu ett lyckat år - Lellemartengynnare och alla andra! Ett speciellt tack måste riktas till en av våra redaktionskommittémedlemmar - BIRGITTA ARAM ANDERSSON - som tyvärr lämnar kommittén i och med detta nummer av Fristadsbygden. Tack Birgitta för fina insatser och välkommen igen!

Nu går vi vidare i akt och mening att i trivsam anda jobba för vår kära hembygd! Vi ses, vi möts, vi trivs tillsammans

Waldemar Johanneson

InteriörExperten
BUTIKEN FÖR FÄRG-KOORDINERAD HEMINREDNING

Välsorterad butik med ett brett sortiment av mattor, tapeter o. inredningsdetaljer. Personlig rådgivning för din inredning, full läggningsservice, målning o. tapetsering.

BUTIKEN ÖPPEN:
MÅN.-FRE. 16-18, LÖR. 10-13

TEL. 033-693 10
SJÖSTRANDEN 27, SPARSÖR

Valuta för pengarna!

Tala med Ditt Sparbankskontor inför utlandsresan. Vi hjälper Dig med resecheckar eller utländsk valuta.

BORÅS SPARBANK

• ALLT I BINDERIER – BLOMSTERFÖRMEDLING •
LÅGPRISVÄXTHUSET
VÄXTHUSET
mitt i centrum av Fristad
– som alla talar om.
STOR SORT. AV VÄXTER
till erkänt låga priser!
FRISTADS BLOMSTER-AFFÄR
Vard. 9–18, lörd. 9–13, söndagsöppet 10–14
LÅGPRISVÄXTHUSET
• ALLT I BINDERIER – BLOMSTERFÖRMEDLING •

Omklädsel och omstoppning av möbler

STC
Villastadens Interiör Tapetserare
Öresjövägen 14
513 00 Fristad
Tel. 033/604 03

Vänga-Åke:s Golv AB
BREDARED (Mellan affären o. kyrkan)
MATTOR till låga priser. PLAST fr. 29:-/kvm
LÄGG DIN MATTA SJÄLV
Vi har plastmattan som fungerar för lösläggning – endast tejp behövs. Vi lånar också ut de rätta verktygen som Du behöver. HELT GRATIS. Kontakta oss för närmare information.
ÖPPET: Tisd. 17–19 Annan tid efter överenskommelse **033/451 63**

FRISTADS HEMBYGDSFÖRENING under verksamhetsåret 1987-1988

Föreningen hade under verksamhetsåret ~~370 medlemmar.~~ 545 medlemmar.

Styrelsen har haft följande sammansättning:

Waldemar Johanneson, ordf	Stig Flyckt, v ordf	Göran Bördin, kassör
Ann-Britt Boman, sekr	Tage Alänge	Inga Gustafsson
Brita Johanson	Tage Nilsson	Lennart Svensson

Suppleanter:

Gertrud Jonsson	Bengt Lundgren	Erik Oderland
Inger Riley	Barbro Sandberg	

Revisorer: Sune Johansson och Arne Rydfalk med Olof Toftby som suppleant.

Verksamhetsledare: Inga Gustafsson, Lars Johanson och Bengt Lundgren

Kvarnkommitté för Mölarps kvarn: Lars Johanson, Knut Arvidsson, Kjell Karlsson, Bengt Lundgren och Erik Oderland.

Studiekommitté: Tage Alänge, Birgitta Andersson och Elna Hessel.

Redaktionskommitté för Fristadsbygden: Birgitta Andersson, Ann-Britt Boman och Alf-Rune Sandberg.

Valberedning: Greta Rydfalk, Inga Bolander och Vera Karlsson.

Årsavgift: För enskild medlem 25 kr, för familj 35 kr. I årsavgiften ingår tidningen "Fristadsbygden".

Styrelsesammanträden har hållits vid följande tillfällen:
7/4 1987, 22/4 1987 (årsmöte), 9/5 1987, 6/7 1987, 24/9 1987, 20/10 1987, 28/11 1987 och 2/3 1988.

Verksamhetsåret 1987-88 har som vanligt omfattat programpunkter som nu blivit tradition, Mölarpsdagarna och Lellemarten. Ett nytryck av Klas Olofssons Kring kväll brasan, har givits ut, liksom en grammofonskiva med Albert Löfgrens musik. Denna skiva är resultatet av ett samarbete mellan Musik i Fristad och Fristads Hembygdsförening. Mölarpsgruppen har som ett resultat av sitt arbete utgivit en naturinventering av Mölarps ö. Området runt Mölarp föreslås bli naturreservat.

1987-04-07 Styrelsemöte i Mölarps kvarn

1987-04-22 Årsmöte i Folkhögskolans högtidssal. Efter förhandlingarna höll adjunkt Verner Lindblom ett uppskattat föredrag om "Västergötland - Sveriges vagga". Vidare förekom musik och sång av Johanna Persson, Borås. Årsmötet var välbesökt.

1987-04-30 Valborgsmässofirande vid Musikens Hus. Vårtalet hölls av pastor Lars Lundgren och en blandad kör sjöng de vanliga vårsångerna.

1987-05-07 Möte med kommittén för närradiosändningarna i Fristad. På grund av bristande tid och resurser kan FHF tyvärr inte deltaga i sändningarna.

1987-05-09 Styrelsemöte i Mölarps kvarn. Mölarpsdagarna förbereddes tillsammans med FNF.

1987-05-16-05-17 Mölarpsdagarna missgynnades detta år av vädret. Det regnade båda dagarna, vilket naturligtvis påverkade besökarantalet. FHF ansvarade för arrangemangen under lördagen och FNF svarade för söndagens arrangemang. Programmet genomfördes dock som vanligt och omfattade tipspromenader, försäljning av mjöl, vykort och tidningar, musik av "Bonkalaget" och Borås spelmanslag, naturstig, kaffeservering och lotterier. På lördagen medver-

kade Sven Sixten med diktläsning och Lars Lundgren höll en kvällsandakt.

1987-05-22 Lotteriförsäljning i samband med marknaden på Fristad torg i solsken och vackert vårväder.

1987-06-06 I samband med firandet av Nationaldagen fick Fristads Hembygdsförening genom sin ordförande Waldemar Johanneson mottaga en fana av bestyrelsens ordförande Bengt Wennerlund. Firandet ägde rum på Stora torget i Borås. Föreningen representerades i övrigt av Brita och Lars Johanson samt Ann-Britt Boman.

1987-06-09 Hembygdsföreningarnas samarbetsorganisation samlades i Mölarps kvarn. Vid denna samling presenterade Waldemar Johanneson resultatet av Mölarpsgruppens arbete och vad som skall hända med området runt Mölarp. Västkuststiftelsen har förklarat sig intresserad av att gå in och ansvara för förvaltningen av området, när det blir naturvårdsområde.

1987-06-10 En intressant hembygdstur anordnades i Borgstena, som ägnats huvuddelen av innehållet i årets nummer av Fristadsbygden. Lennart Svensson var kunnig ciceron vid promenaden på de gamla gravfälten norr om Borgstena kyrka. Vidare gjordes ett intressant studiebesök vid Borgstena Trikå.
Efter ett besök i Borgstena vackra medeltidskyrka med dess vackra, välbevarade 1700-talsmålningar avslutade vi den intressanta hembygdsturen vid Uddetorps gård med dess historiska atmosfär. Där vistades fältherren Lennart Torstensson under sin barndom.

1987-06-14 FNF har kaffeservering i Mölarps kvarn

1987-07-06 Styrelsemöte i Klockarebolet.

1987-07-18-07-19 Kaffeservering i Klockarebolet. Serveringen var mycket välbesökt.

1987-08-20 Tage Alänge hade arrangerat en mycket intressant resa i Göta-älvdalen med besök bl a i Gamla Lödöse. Resenärerna fick under skicklig ledning en inblick i den historiska bygdens öden.

1987-09-24 Styrelsemöte i Klockarebolet.

1987-10-04 Tipspromenad från Prästaskogsområdet till kyrkan, Mölarps kvarn och Klockarebolet. FHF presenterade sin verksamhet, och promenaden samlade många deltagare.

1987-10-20 Styrelsemöte i Mölarps kvarn.

1987-10-28 Allsångskväll i Folkhögskolans högtidssal med Notknäckarna. Evenemanget var välbesökt och lyckat. Jan Reinholdsson ledde sången och Waldemar Johanneson var konferencier.

1987-11-28 Styrelsemöte inför Lellemarten i Klockarebolet.

1987-12-05 Lellemarten gynnades detta år som alltid av bra väder. Många besökare köpte hembakat julbröd från Fristad, julkärvar, lingonriskransar, trätomtar, julpynt, polkagrisar, lotter, böcker, tidningar och mycket annat. Borås Tidning hade tidigare uppmärksammat polkagriskokningen och andra förberedelser i ett reportage. Behållningen blev utomordentlig och till alla dem som medverkat till detta goda resultat framföres ett hjärtligt tack.

1988-01-13 Alla medarbetare vid Lellemarten inbjöds till träff i Folkhögskolans cafeteria. Kaffe och landgång serverades. Alf-Rune Sandberg berättade och visade bilder från en resa i Nepal. Det var en intressant och tankeväckande upplevelse att få inblick i natur och kultur i detta land nära "världens tak".

1988-02-05 Carl-Martin Björkkvist, Vänersborg, berättade om "Det gamla skjutsväsendet i Sverige" och visade bilder. Många hade mött upp och fick veta mycket om strapatser och glädjeämnen vid resor förr i tiden. En gammal film om korgtillverkning och laggkärlstillverkning i Bollebygd visades också.
1988-03-02 Styrelsemöte i Mölarps kvarn.
1988-03-24 Margit Kajupank, Göteborg, berättar i SMU-gården om trädgårdar och trädgårdsväxter.

Under året har hållits en kurs i rotslöjd under ledning av Gunnel Suu. Deltagarna fortsätter sedan med en studiecirkel i samma ämne. En litteraturgrupp under ledning av Elna Hessel samlas och studerar "Västergötland i litteraturen". En nystartad studiecirkel med Tage Alänge som ledare sysslar med "Dokumentation av Fristad förr och nu". En kurs i smide under ledning av Lars Johanson är planerad och börjar inom kort. En kurs i gammaldans har startat.

Mölarps kvarn och stugorna Klockarebolet och Ekalyckan har vid flera tillfällen visats för besökare och besöksgrupper.

I Mölarps kvarn har övervåningen isolerats och underhållsarbeten pågår. Vid Klockarebolet och Ekalyckan har måndagar varit arbetskvällar. Det finns plats för fler intresserade!

Föreningen har fått mottaga gåvor av Gunnar Gustafsson, Ledsgården, som skänkt redskap med anknytning till Mölarps kvarn; Ingvar Einarsson, Ödegården, som skänkt stenföremål, funna vid bautastenen i Sibbarp; Gunnar Pettersson, Borgstena, som skänkt ett nummer av Boråsposten från sekelskiftet; Torsten Jägmark, Sparsör, som skänkt redskap och äldre föremål och Bertil Mann, Sparsör, som skänkt ett besman. Vi tackar givarna som nämnts här och andra givare som gynnat föreningen i olika sammanhang.

I samband med uppsnyggning av interiören i Klockarebolet har Brita Johanson och Gulla-Britt Magnusson lagt ner ett stort arbete.

Till alla som gynnat föreningen framföres ett stort tack.

Fristad den 31 mars 1988

Waldemar Johanneson
Ordförande

Ann-Britt Boman
sekreterare

FH
FRISTADS HUSBYGGEN AB
Nybyggnader — Reparationer
Telefon 616 07

LIVBOJS EXPERTEN
Tillverkning och försäljning
av livräddningsutrustning
samt andra artiklar i
PUR-skum och Thermoplaster.
PRODUCER:
FRISTAD PLAST AB
S-513 00 FRISTAD • TEL. 033/690 15

NÅGRA RADER OM GINGRI SOCKEN

"Gingri socken gränsar i vester till Fristad, i sydvest till Torpa, i nordost till Tärby, i öster till Rångedala och i sydost till Brämhult. Hemmantalet är 147/8 förm. hvaraf 12 5/8 skatte och 2/8 krono och 1/8 frälse. Sammanlagda fastighetsvärdet år 1877 var 265.300 kronor. Arealen är 0,188 kvmil. År 1870 var folkmängden 570 personer på 128 hushåll, och vid 1877 års slut var den 622. Socknen är annex till Fristad i Vedens härad.

Gingerne skrifes socknen 1409 och den skrives Gingrene år 1546, då socknen liksom nu var annex till Fristad. Den är numera förenad om en gemensam kyrka med Fristad. Gingris egen kyrka raserades 1850."

Ja, så beskrives Gingri i Elvsborgs Län, en topografisk-statistisk beskrivning utgiven av Magnus Höjer 1882.

I Svensk Uppslagsbok står följande att läsa. "Förutom att i söder finnes odlingsbygder består socknen mest av kuperade skogstrakter. En fjärdedel är odlad och hälften är skog." Försöker man tolka namnet anser professor Göran Sahlgren att namnet kommer av gin, samma, och gräni, granskog. I så fall kunde man översätta det till "granskogen på andra sidan", i detta fall Viskan. År 1492 skrives namnet Gingrine. Man kan nog anta, att denna västgötasocken varit bebodd sedan hedenhös, det vittnar fornminnena om. Det finns 126 registrerade fornminnen inom socknen. De flesta av dem finns i den norra delen av socknen. Bebyggelsen utmed Viskans stränder har varit ganska omfattande. Vidare kan noteras att det finns 4 stycken hällkistor, vidare en älvkvarnsten, ett fyrtiotal stensättningar, cirka 35 bautastenar, en mängd jordblandade rösen och fyra gravfält. Vid ett av dessa gravfält låg församlingskyrkan vid Övre Bosgården. Fortsättningen på detta gravfält ligger utmed allmänna vägen Rångedala-Fristad. I statens historiska museum förvaras två fynd från stenåldern, ett dolkskaft av gul flinta och en skafthålsyxa av sten. Dessutom finns en spännbuckla av brons, en järnring med Tors hammare.

Genom socknen leder två större vägar, förbindelsen från riks-40 från Rångedala över till Fristad och vägen som anknyter vid Gingri gamla hembygdsstuga över till Brämhult. I gamla tider fanns en väg, en så kallad kungsväg, som gick från Göteborg över till Alingsås och vidare över Sandhult till Borås över Hestra genom gamla Torpa by, nuvarande Borås, upp till Brämhult över Hjortsered och vidare mot gamla kyrkplatsen, över Viskan mot

Ekås, genom skogarna i Tärby upp till kyrkbyn, över Farstorp mot Fänneslunda och Härna mot Ving och vidare genom Redväg till Jönköping.

Gingri socken är ganska långsmal. Räknar man på kartan bör den vara ca en mil lång men är nog knappt en halv mil bred. Totalt ska socknen omfatta något mer än 2.000 hektar, varav ca femtedelen är odlad jord. Jorden är ganska stenbunden och har säkert varit det ännu mera. Det kan man se på alla stenmurar som finns överallt. Den odlade jorden är annars ganska bördig. Det är morän som är ganska tung. Det finns ett gammalt talesätt:"Om skörden slår fel på Gingri sider och Härna lider och Vångboås (Hällstad, Timmele) är inte lätt att sätta ko i bås." Det gör att växtligheten är särskilt yppig i dessa socknar inom Ås härad, som Gingri tillhör. Ås härad har ju fått sitt namn på grund av sin kuperade topografi. Dessa höglänta trakter sluttar mot västgötaslätten och är naturliga utlöpare till sydsvenska höglandet. Åsarna är ofta söndersplittrade, där långa sprickdalar går fram och ofta ganska djupa och branta. Vi har höjdskillnader på över 150 meter och mest kuperad är nog mellersta delen. Viskan går genom den nordliga delen av socknen. Den är här delvis kanaliserad efter den stora åsänkningen för något mer än hundra år sedan.

Den gamla Toarpsissjön som fanns en gång i forntiden, bröt sina fördämningar genom socknen och i den trånga ådalen nedanför kyrkogården mot Risbro och Kröckling och Mölarp uppstod kraftiga vattenfall som tidigt togs i bruk av flera kvarnar och sågar, Risbro och Kröckling, som troligtvis härstamma från medeltiden. Mölarps kvarn i Fristads socken finns t ex nämnd i Skara stifts jordebok redan 1540. Exempel på naturkrafternas spel ser vi på båda sidor om Viskan i denna trånga dalgång, som bildades av uppdämningarna av vattnet i Toarpsissjön, nuvarande Marsjöarna, en gång när inlandsisen drog sig tillbaka. Man kan se stora flyttblock, grusåsar, mer eller mindre utsträckta kullar och jordryggar, som med ett keltiskt uttryck kallas drumliner, en bottenmorän som ofta finns i inlandsisens rörelseriktning. Hela Gingri by ligger på en sådan drumlin. Isavsmältningen har dragit västerut mot nuvarande Öresjö. I spåren av dessa issjöavlopp finns tvära dalgångar, som är mycket bördiga. Dessa dalgångar är ofta betesmarker, men även beväxta med lövskog och har en nästan lundartad växtlighet. Jordbruket har annars inte varit så dominerande i denna socken, som är så kuperad. Mest jordbruk har funnits i de norra delarna och söderut mot Brämhult, och husdjursskötsel har

haft relativt stor betydelse. Dessutom har det varit en ganska stor trädgårdsodling. Närheten till Borås och ganska lämplig jord har här haft betydelse. Annars är socknen ganska skogrik med mest gran och tall men även med stora lövträdsbestånd. Ska man nämna någon plats med lövträdsbestånd, bör det vara Kröcklings hage med sin rika vegetation och rika förekomst av flyttblock. Detta område är ca 10 hektar och har hört till Kröcklings gård men äges numera av naturskyddssällskapet i Borås. Denna hage gränsar till Mölarps ö och torde en gång bilda stommen i ett naturvårdsområde.

Gingri kyrka, som var medeltida men mycket liten och förfallen, revs 1862. Gingri har gemensam kyrka med Fristad. På kyrkplatsen är en minnessten rest på vilken står: "Här stod från tidig medeltid till 1862 Gingrids kyrka. Vandrare betänk att du träder å heligt rum." Där kyrkan stod är planterad en granhäck, som är ca 14 meter lång och 10 meter bred. Till detta har funnits ett rektangulärt kor. Rester av en ännu äldre kyrka har påträffats, men dess historia är höljd i dunkel. Hur Gingri kyrka såg ut är svårt att säga, men förmodligen var den inte olik Tärby eller Borgstena kyrkor. De nedraserade kyrkomurarna murades upp runt kyrkogården 1929, och en klockstapel med två klockor byggdes 1937, då även kyrkplatsen återinvigdes som begravningsplats av biskop Gustav Ljunggren.

Bland äldre byggnader i socknen kan man särskilt nämna Skarbrostugan, som är Gingri hembygdsförenings stuga. Den flyttades 1937 från Skarbro uppe vid Brämhultsgränsen till sin nuvarande plats. Denna stuga är från 1700-talets senare del, och siste ägarens förfäder bodde i den i flera generationer. Den var förfallen. Hembygdsintresserade personer inom socknen ville rädda den, och när dåvarande ägaren till Spetsfabriken, Erik Rydin, erbjöd en ny vacker plats 500 meter nedanför Gingri kyrkoplats, kom den att flyttas hit. Gingri gamla socken anslog 500 kronor till flyttningen och stugan flyttades med frivillig hjälp. I oktober månad 1937 invigdes stugan på sin nya plats, då även en hembygdsförening bildades med Erik Rydin som ordförande, Albin Carlsson vice ordförande, Herbert Brink sekreterare, Aron Strand skattmästare och Erik Andersson som femte ledamot. Man beslöt att inträdesavgiften skulle vara 50 öre och att man skulle arbeta för att åstadkomma ett litet hembygdsmuseum. Man samlade gamla jordbruksföremål, hushållsartiklar mm, samt sökte återfå en del av de gamla inventarierna till kyrkan som såldes på auktion, in-

nan kyrkan revs, en offerkista som kommit till heders, även ett gammalt kyrklås med nyckel från 1748, vissa delar av kyrkans nummertavla, även blomdekorerade bänkdörrar har återfåtts. Denna hembygdsförening rekonstruerades för ett tiotal år sedan och f d köpman Stellan Strand är nu ordförande. Ett magasin där äldre saker förvaras, har uppförts intill. Denna loftbod har funnits på Nygården hos Erik Andersson.

Detta lilla fina hembygdsmuseum ligger vackert på en höjd intill stora vägen Rångedala-Fristad och är numera en äkta typ av ryggåsstuga med vardagsrum öppet ända till takåsen, stor öppen valvspis och kraftigt tilltagen skorsten som täcks av en trälucka med stång, som fungerar som spjäll. Lägg därtill gamla inventarier som hopsamlats från gångna tiders arbete och slit av de gamla kommuninnevånarna i Gingri. Dessa föremål har pietetsfullt tagits omhand av intresserade medlemmar i Gingri hembygdsförening, som väl vårdar ett kulturminne från gångna släkten och dess historia.

Stig Flyckt

Välkommen till Fristad!

ICA-hallen
— mitt i byn —
DELIKATESS-AVDELNING
med personlig betjäning

Och tänk på att handlar Du på lördan, så slipper Du matbekymmer på söndan!

Vardagar öppet 9-20
ICA hallen i Fristad

Rätta grejor i trikå
Wasa Trikå
Borgstena
Telefon 63245

Levins skor
TILL GLÄDJE
FÖR BÅDE
FOT OCH PLÅNBOK!
VÄLKOMNA
TORGET FRISTAD tel. 606 75
Allégatan 17 Borås tel. 11 63 71
Alingsåsvägen 5 Sandared tel. 554 78

SPARSÖRS ELEKTRISKA
Lennart Johansson
INSTALLATIONER
REPARATIONER
eio
Sparsörsvägen 27
Sparsör
Tel. 033/602 17
Biltel. 010/33 10 31

Fristads Glasmästeri
Ove Andersson
Stora Vägen 16 (Alphyddan) • FRISTAD • Tel. 033-615 70 ank. bost.
Nyglasning - Reparationer - Blyinfattningar
Inramningar - Slipning av glas
Tätning och insättning av bilrutor

GINGRI KYRKA - KLOCKSTAPEL - KYRKPLATS

Gingri gamla sockenkyrka var av allt att döma från tidig medeltid och i fullgott skick när den revs. Den bestod av ett rektangulärt långhus med ett nästan kvadratiskt kor med rak altarvägg. Den saknade absid, sakristia, torn och vapenhus. Exakta mått är inte kända, men det finns ett vittnesbörd om att den skulle ha varit jämförbar med Fänneslunda gamla kyrkoruin. Murarna var tjocka s k skalmurar, d v s de bestod av en inre och en yttre muryta, här och var sammanbundna med större genomgående stenar. Mellanrummet var fyllt med sten, skärv och murbruk mm.

Kyrkan hade en ingång på västgaveln. Fönstren var små, romanskt rundbågade med hög placering. Taket var ett kroppåstak täckt med tjärad ekspån. Innerväggarna var kalkputsade. Om målningar förekommit är okänt. Golvet bestod av ekplankor, stenhällar och ett par bildprydda gravstenar. På norra sidan fanns en läktare. Till denna förde en egendomlig trappa, som enligt utsago bestod av stenar som sköt fram ur kyrkans mur. På läktarbröstet fanns de 12 apostlarna avmålade. I koret fanns 4 korbänkar. En av dem var klockarebänk. I dörrarnas mittfält kunde man beskåda de 4 evangelisterna, målade i olja. Predikstolen var låg och prydd med skulpturer och målade bilder.

Några närmare upplysningar om hur altaret och altarprydnaden såg ut finns inte. Det finns dock uppgifter om ett stort antal mindre skulpturer, som efter kyrkans rivning låg på kyrkogården. Det skulle alltså mycket väl ha kunnat röra sig om ett altarskåp. Dopfunten av sandsten flyttades ut på kyrkogården redan innan kyrkan revs och ersattes av en skål i ostindiskt porslin.

Utanför kyrkans västgavel stod en imponerande klockstapel. Den var sexkantig, uppförd av grova bjälkar, brädbeklädd och täckt med spån. Den stora klockan var församlingens stolthet. Den lär ha haft en mycket vacker klang och av omsorg om den hade man sedan 1705 ett stämmobeslut om hur mycket man skulle ringa med den vid förrättningar. Det berättas, att när den skulle forslas till Fristad på 1850-talet samlades ortsbefolkningen på kyrkbacken och högljudda klagorop och gråt hördes från kvinnorna. Klockstapeln revs 1852.Den fick så småningom en efterföljare. Den uppfördes 1937 och försågs med 2 klockor. Den ena av dessa var skänkt av Astrid och Erik Rydin, Spetsfabriken, den andra köptes av medel som samlats in av syföreningen i Gingri. (Se bild)

Gingri klockstapel. Teckning Sten Flyckt.

JUBELÅRET 1937

Åter kyrkklockor ljuder
över Gingri norra del
i naturens Gudstjänst sal
och till högtid nu inbjuder.
Tystnadstiden är förliden
tonen lik från medeltiden

Våra fäder lade grunden
till ett första tempel här,
många sekel gångna är
ifrån då till denna stunden.
Härifrån de se'n åkalla
Himlens Gud och gladdes alla

Nu de vila här i kullen
och bredvid på hednafält
Trogen vakt omkring sig ställt
uti muren som stör mullen.
Tiden skördar har den kyrka
som åt dem gav ljus och styrka.

Invigd malm i stapeln hänger
uti tidevarv som flytt
Den har nu sin plats ombytt
men dess ljud till oss dock tränger,
ned i dalen genom skogen
var och är sin uppgift trogen.

Nu har byn och bygden vaknat,
av det tomrum som stod kvar
hedersplatsen återtar
stapeln, som vi länge saknat.
Tvenne klockor nu här kalla
oss till Gud och endräkt alla.

Böj dig ned, din tid begrunda
då du hör de klockors gång,
kanske och din svanesång
inom kort för dig skall stunda.
Kanske vänner eller kära
du med saknad hit skall bära.

Minnesstenen, Gingri kyrkoruin. Foto Gunnar Boman.

Hör den röst, från en som ropar,
vandra värdigt på din väg
och i hjärtat friden äg,
varsamt gå bland dolda gropar.
Här är vilan, här är graven,
här nedlägges vandringsstaven.

Aron Strand

Kyrkan fick stå till 1864/5. Sten från kyrkan användes dels till kyrkogårdsmuren dels till t ex stenfot på mangårdsbyggnaden till lilla Bredgården.

Av kyrkans inventarier försåldes en del på auktion. En del hamnade i Fristads kyrka. Så skedde t ex med den stora klockan, en mindre ljuskrona av malm, en sockenbudskalk med patén i silver, 2 stora gravhällar och en tavla med motivet: Petrus gråtande efter förnekelsen.

Kyrkogården utgjorde en 10-sidig figur med torvbelagd stenmur runt om. I öster fanns ingången med en överbyggd port. På tre sidor av kyrkogården omslöts den av gamla gravfält från järnåldern. Det tycks alltså som om den kristna kyrkan anlagts på den gamla hedniska kultplatsen.

År 1928 var det dags att fundera över hur man skulle kunna använda den gamla kyrkogården. Det forna kyrkorummets utsträckning markerades med vinkelställda stenhällar. 1929 i samband med en begravning vigdes och återöppnades den gamla gravplatsen för begravningsändamål och bl a beslöts att plantera en granhäck omkring det gamla kyrkorummet. Denna granhäck har nu (1988) vuxit sig kraftig och i dess hägn firas nu regelbundet gudstjänster åtminstone en gång varje år och ibland med dop. Hembygdsföreningen ordnar kyrkkaffe i Skarbrostugan, och spelmän från Borås Hembygdsgille förgyller samvaron.

Birgitta Andersson

Källor: Artikel ur SjT 14/7 1983
Artikel av Anders Gustaf Gigner 17/12 1926
Avskriven 26/3 1981 av I. Lundström

AB FRISTAD BYGG

Går Ni i ombyggnadstankar?
Hör av Er till oss – vi utför alla slags ny- och ombyggnadsarbeten!

Telefon 690 30 vx

"OSKAR" HETT TIPS FÖR OPPNA SPISAR!

Snabb, skön värme med varmluftskanaler i strålvärme.

- Stor energibesparing
- Låg bränsleförbrukning
- Passar flertalet öppna spisar
- Enkelt att installera, ni gör det lätt själv
- Eldas med ved och pappersavfall
- Kokmöjligheter ovanpå
- Billig i inköp
- Kräver ej byggnadslov
- Storl. br./h. 46x42, djup 50 cm

Effekt 12,7 KW - Verkningsgrad 78 procent.

AB Dahlqvist & Johansson
Box 9 - 513 00 Fristad - Tel. 033-601 39, bost. 695 25

GINGRI - MÖLARP NATURINVENTERING

Så heter en skrift som Länsstyrelsen i Älvsborgs län gett ut under hösten 1987. Författare är Karl-Henrik Larsson, verksam vid Botaniska institutionen i Göteborg. Representanter för Borås kommun, länsstyrelsen, Västkuststiftelsen, Fristad och Borås naturskyddsföreningar bildade för några år sedan den s k Mölarpsgruppen. På uppdrag av denna har författaren gjort en naturinventering av området under 1986.

Välkända platser för fristads- och gingribor har undersökts och även äldre uppgifter om naturen har letats fram. Det är inte bara naturen, som är intressant i området. Här finns fornlämningar och inte minst den restaurerade Mölarps kvarn.

De värden författaren vill framhäva är:
1 Geovetenskapliga naturvärden (tappningsrännorna är av riksintresse)
2 Biologiska naturvärden
3 Värden för friluftslivet
4 Värdefull landskapsbild
5 Kulturhistoriska värden

Ett område med så här många kvalitéer måste naturligtvis skyddas mot t ex framtida bebyggelse, vägdragning eller utbyggnad av vattenkraften i Viskan. Detta kan ske genom att utvidga naturreservatet, som hittills bara omfattat Kröklings hage.

Toarpsissjön

När inlandsisen började smälta för ca 12.000 år sedan i våra trakter, bildades mellan det mäktiga istäcket och dalgångarna vid Rångedala och Gretlanda en s k isdämd sjö. Smältvattnet sökte sig till en början mot Dalsjöfors-Gånghester och avvattnades genom den ravin, där väg 27 och alvestajärnvägen idag går fram. En annan tappningsränna var dalgången längs nuvarande väg mellan Rångedala och Brämhult.

Den stora issjön blev allt mäktigare och vattnet sökte sig andra vägar. Det är nu som rännorna i Gingri blir aktuella. Författaren har namngivit de olika rännorna i socknen efter gårdsnamnen.

Genom Kröklings hage går Kröklingsravinen. Om man följer promenadstigen i området går man runt denna ravin. Hovalida rännor, som öppnar sig mot Hovalida stup är till viss del redan skyddade, eftersom de ligger inom Kröklings hage. Bräckåsravinen passerar

man, om man färdas på vägen mellan Gingri och Bondarp. "Tappningsrännorna vid Gingri hör till de mest storslagna spåren i södra Sverige av de mäktiga krafter, som formade landskapet under istiden", skriver Karl-Henrik Larsson.

Följande naturtyper beskrivs i häftet:
1 Skogsmark (barrskog, lövskog) 4 olika typer
2 Våtmarker
3 Kulturlandskapet (bl a slåttermark, betesmark)

Mölarps ö har ett stort skyddsvärde i den örtrika ängen, som finns norr om stigen, som korsar ön. Ängen är ovanligt artrik och är unik i Västsverige (Falbygden undantagen). Mölarps ö uppvisar ca 250 arter av kärlväxter. Backsippa, backskafting (gräs), vårfingerört, klasefibbla, gullviva, getapel, ängsvide är några. Silvertisteln är också ett intressant inslag i öns flora.

I de fattiga skogarna i och runt Kröklings hage växer storgröe, ett gräs som har den största utbredningen i länet just här. Skärmstarr är en sydlig starrart, som växer i ravinen. Lundstjärnblomma är också vanlig liksom strutbräken - en slags ormbunke.

Hagabergs hage och Sågfallet är andra märkliga växtlokaler i området. Ekhagarna runt bygdegården och Bondarp är välskötta. Dessa har stor betydelse för landskapsbilden. En vandringsled går igenom området.

Viskan

Från Gingri mader till Öresjö faller Viskan ca 35 meter. Den största nivåskillnaden är mellan Spetsfabriken och Mölarps ö. Fallhöjden har tidigare utnyttjats av kraftverk, kvarn och såg. Växtligheten längs ån är frodig och av fåglarna trivs både strömstare och forsärla.
"Mellan Spetsfabriken och Mölarps ö måste Viskan skyddas mot förändrad vattenföring, schaktning, sprängning och andra förändringar. Ett naturreservat kan garantera att sådana åtgärder inte kommer att göras."

Landskapsbilden

När man färdas från Fristad skiftar landskapet karaktär just när man lämnar Gingri samhälle. Tappningsrännorna har förut beskrivits. De kan enklast studeras, om man tar av vägen mot Brämhult (via bygdegården och Bondarp). Här möter man också fina ekskogar.

Vägen mot Rångedala bjuder på en fin utsikt över Viskans dalgång och den forna Toarpsissjön.

Jordbruket hävdas väl och inriktningen är på både kött- och mjölkproduktion. Även fårdrift och uppfödning av hästar förekommer. Det är av vikt att landskapet får vara öppet och jordbruket får fortsätta.

Stor försiktighet måste iakttagas vid nybebyggelse, ledningsdragningar och vägbyggen.

Friluftsliv

Gingriområdet har stor betydelse som närströvområde. På gångavstånd från bebyggelsen i Sparsör finns elljusspår och stigar mellan Kröklings hage och Mölarp. De som bor i Fristad och Gingri kan från olika håll ta sig in i området via stigar och vägar. En fem km lång vandringsled passerar de beskrivna platserna.

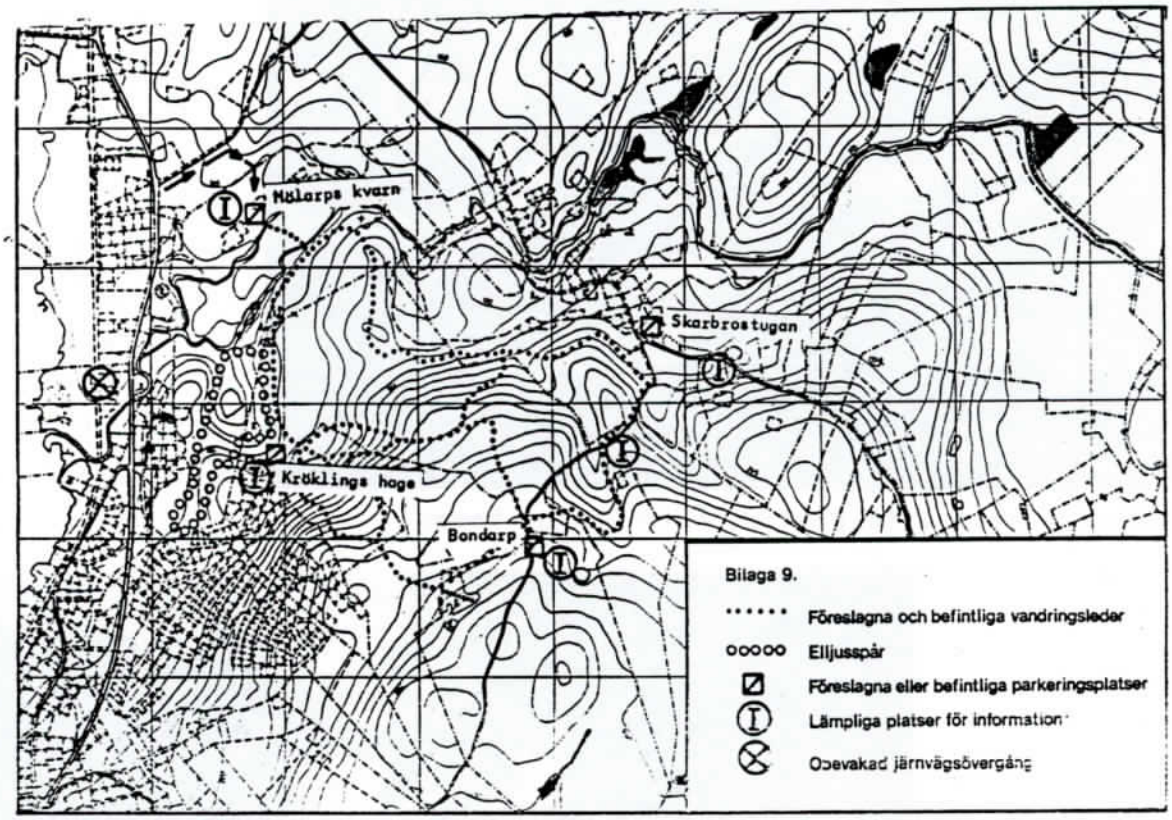

Förslag till skyddsåtgärder

I det beskrivna området finns många platser med höga naturvärden. Tappningsrännorna i Gingri är så unika att de har ett geovetenskapligt intresse för hela landet. Därför måste stor försiktighet iakttagas vad gäller förändringar i området såsom bebyggelse, upplag, schaktning etc.

Kröklings hage har liknande värden och dessutom tillkommer den intressanta växtligheten i hagen. Naturreservatet bör utvidgas.

Omkring Hovalida-Bräckås finns skyddsvärda ekhagar och lövskogar.

Mölarps ö är biologiskt värdefull och får anses vara en av pärlorna i Sjuhäradsbygden. Slåtter eller bete måste företas. Kvarnen är kulturhistoriskt intressant.

Viskan med forsar får ej byggas ut så att vattenföringen ändras.

Hagabergs hage med sina översvämningsskogar får ej skadas.

Sågfallet med närliggande betesmader bedöms som värdefulla.

Referat ur
Gingri-Mölarp naturinventering, Karl-Henrik Larsson
Länsstyrelsen i Älvsborgs län, 1987:12

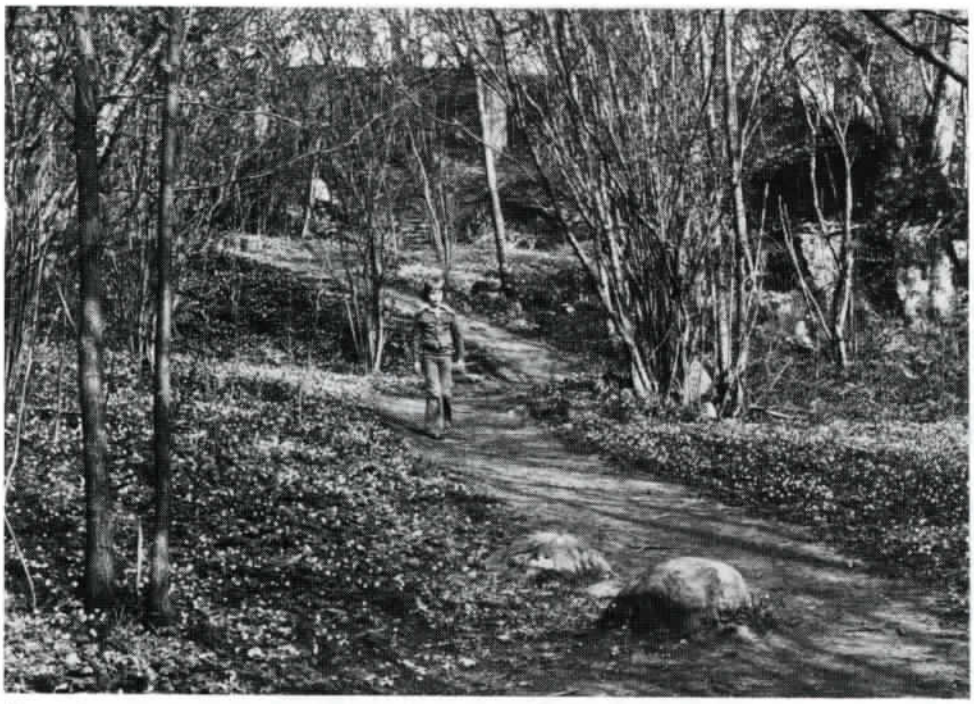

Kröklings hage i vitsippstid. Foto Gunnar Boman.

Bräckåsravinen, en av tappningsrännorna. Foto Gunnar Boman.

VAD HÄNDER MED VÅRA FÅGLAR?

Den gångna sommaren 1987 får väl betecknas som en lång utdragen höst och de två tidigare somrarna kan väl också anses som ganska svala. De tre senaste vintrarna har varit bistra och långa, följda av kalla och regniga vårar. Man frågar sig hur detta drabbar fåglarna.

Men förändringen av fågellivet har pågått länge. Jag har gjort några iakttagelser sedan slutet av 1940-talet från bl a Arta-Påtorpsområdet (Ärtingen). Hur såg det ut då? Man minns gärna de varma sommarkvällarna, då man hörde kornknarrens raspande läte från Påtorps tegar (ner mot Ärtingen) och nattskärrans surrande uppåt Svenstorp-Olofsgårdens hagar. Nätterna igenom skriade hundratalet häckande par av tofsvipor. Man fick vara försiktig om man var ute och strövade på Påtorps tegar, så man inte trampade i de många redena.

Av de tre nämnda arterna finns det bara tofsvipan kvar och nu sommaren 1987 fanns det mig veterligen endast ett häckande par.

Jag minns även att in på 1950-talet kunde man här se en och annan liten flock av rapphöns. Orrspel hördes ofta på vårarna. Man minns när man på en skogsvandring fick hjärtat i halsgropen av en uppflaxande tjäder. Ja, den får väl i dessa trakter betecknas som ovanlig. I sommar har jag stött på ett par (tupp och höna) i Tubbekullaskogen.

Vart har hägrarna tagit vägen? Det var nu några år sedan jag såg en av deras kolonier vid Ärtingen, kanske finns det ett par kvar vid Påtorp?

Var är duvhöken, kattugglan, pärlugglan och sparvhöken? Inte heller tättingarna förekommer i något större antal.

Lärkan, som slog en drill i skyn, har icke hörts i år, inte heller göken här i Arta. Den finns däremot på Vänga mosse, där också en liten rest av beckasin häckar. Saknas gör också gärdsmyg, stenskvätta, buskskvätta och gulsparv. Här i Ödegården fanns det talrika bon av sistnämnda fågelart in på 50-talet.Gråsparven och även pilfinken var så vanliga att speciellt gråsparven betraktades som skadefågel. Även dessa har blivit mycket sällsynta.

Ja, listan kan säkert göras längre, och även om vi fått in en del nykomlingar kompenserar de väl knappast förlusterna. Kanadagås, korp och måsfåglar har ökat starkt.

Inget står stilla utan allt förändras. Men man vill väl ändå spekulera i orsaken till förändringen i faunan.

De nya mekaniserade jordbruksmetoderna, bekämpningsmedel med olika gifter, luft- och vattenföroreningar och sist men inte minst de alltmer krympande övervintringslokalerna är några av orsakerna. En rent lokal orsak kan vara det alltmer ökande trafikbullret från våra vägar. Det verkar störande på fåglarnas sång.

Man önskar att man kunde få tillbaka den tiden igen med en mångfald av ljud och toner som man kan njuta av under varma sommarkvällar och nätter.

Ingvar Einarsson
Ödegården

Färg ger liv åt hemmet – huset

Fristads Färghandel AB

Fristad - Tel. 60048

VÄNGA KVARN

FRISTAD - TEL. 033/68045

Malning, rensning, tillverkning av KO- och SVINFODER

Försäljning av utsäde, fröer och fodermedel

Torkning av spannmål

VETE- och RÅGMJÖL av ALTERNATIVT ODLAD SPANNMÅL

FRISTADS HYVLERI

- LISTVERK
- DIVERSE BYGGMATERIAL
- INRAMNING
- MÅLARDUK KILRAMAR

LJUNGA KVARN

Telefon 033-603 73

Fristad Värme & Sanitet AB

FRISTAD · Telefon 616 97

Vatten-, Värme-, Sanitära INSTALLATIONER samt VÄRMEPUMP-INSTALLATIONER

ARNES ALLKÖP

BORGSTENA

Telefon 63002

J. A. Essén.

GINGRIDSBON JOHAN AUGUST ESSÉN

Namnet Johan August Essén är nog främmande för de flesta ortsbor idag, men inte förty var gingridsbon på sin tid en av banbrytarna inom den egentliga folkskolan i Västergötland.

Han växte upp i ett lantbrukarhem som han förblev trogen till 18-årsåldern, men började sedan studera - med inriktning på att bli folkskollärare. Han antog nu efternamnet Essén, som enligt uppgift funnits i släkten tidigare.

Familjen brukade Espered Östergården, fadern hette Anders Lorenzson och var även mjölnare i Risbro kvarn. Modern var Anna Catarina Andersdotter. Föräldrarna hade gift sig 1829 och året efter föddes sonen Johan August. Redan 1845 avled fadern genom någon sorts förgiftning - bara 39 år gammal.

Johan August - född den 23 mars 1830 - skrevs in vid seminariet i Skara 1849, varförinnan han på egen hand skaffat sig de kunskaper som erfordrades för att komma in där. Hans begåvning och goda arbetsförmåga resulterade i en folkskollärarexamen redan påföljande år - 1850 - men inte nog med det; han klarade även en kantorsexamen i Skara samma år!

Essén tjänstgjorde sedan ett par år som vikarie i olika församlingar, bl a Bredared, och bedrev privatundervisning under ferierna, men 1853 fick han en ordinarie tjänst i Österplana och Kestad på Kinnekulle.

Essén gav sig med friskt mod in i den ännu ganska nya folkskolan som tillkommit enligt 1842 års folkskolestadga och bedrevs efter den s k lancastermetoden. Han hade god nytta av närheten till skolorna vid Läckö, där en föregångsman inom skolväsendet, greven

Torsten Rudenschöld, sedan länge förestod en mönstergill skola, som Essén flitigt besökte och fick impulser ifrån.

Essén tog sin läraruppgift som ett kärleksfullt kall och han besatt goda pedagogiska egenskaper som givetvis underlättade arbetet och han förkovrade sig efter hand i yrket.

Redan under första året i Österplana blev han medlem i den 1852 bildade folkskollärareföreningen på orten och fick snart en viktig funktion där bl a som sekreterare och ordförande. En av hans kollegor - Viktor Welander - har skrivit, att Esséns anföranden var sakliga och att "han visste vad han ville", men att han talade med ett rent västgötamål och ofta använde sig av anekdoter i anslutning till inläggen.

Essén fick helt naturligt flera kommunala uppdrag där i Österplana, bl a som sekreterare vid kommunalstämman, han blev uppbördsman och ordförande i brandstodskommittén. Stiftsmötena besökte han flitigt och politiska sammankomster tillhörde hans intressesfär. Hans anföranden vann aktning eftersom han var saklig och alltid angav skäl för sin mening.

Vid ett sammanträde med lärareföreningen diskuterades disciplinfrågan i skolan. Detta var inget problem för Essén, som hade förmågan att ta barnen på ett riktigt sätt och sprida glädje i skolsalen, där försummelser var sällsynta. Detta oaktat att han hade ett stort antal elever där.

Under överläggningen tyckte Essén att vissa talare visade sig alltför stränga och sade att "någon rörelsefrihet böra väl barnen ändå få ha". "Att sitta fullkomligt orörliga är för barnen onaturligt. Försök inte att i skolan införa någon sorts dressyr, ty då kan det gå som med Salomos katt." Ingen kände till historien om denne katt, varför Essén berättade: "Jo, saken var den att den vise konungen hade en katt som han lärt att, sittande i upprätt ställning, hålla ett ljus mellan framtassarna. Konungen menade, att ingenting kunde hända som förmådde katten att släppa ljuset förrän den fick tillåtelse. Salomos grannkonung, som kom på besök, fick se det märkliga djuret, men betvivlade att det under alla förhållanden skulle visa en sådan lydnad. Vid ett följande besök tog han oförmärkt med sig några råttor. Katten var åter ljushållare. Under det att de båda konungarna samtalade, kom en liten råtta framsmygande. Katten, som såg den, blev orolig, men satt dock kvar. Efter några ögonblick kom en andra råtta. Katten blev allt oroligare och då även en tredje råtta blev synlig, kastade den ljuset och knep den."

En julidag - framemot kvällen - 1857 fick Essén besök av en bekant kollega, den 50-årige Per Widell från Fristad. Denne hade då vandrat den ung. 11 mil långa vägen till Österplana, vilket tog två hela dagar, kanske med 5-6 timmars nattvila. De båda besökte sedan bl a Råbäck och Mörkeklevs grotta och hade sannolikt trevligt tillsammans. Efter en heldag i denna bygd anträdde Widell vandringen hemåt igen på torsdagen. Han hade då med sig en av Essén författad ingående beskrivning av Kinnekullebygden. Widells utflykt hade börjat på måndagen och under lördagen var han hemma i Fristad igen efter att ha gått samma sträcka på nytt. Han var alltså en "gångare" lika god som Essén!

Enligt uppgift i stiftsföreningens minnesskrift, var Essén en flärdfri och sympatisk person - med sparsamhet och noggrannhet som utmärkande egenskaper förutom de förut nämnda. Oaktat sina ganska små löneinkomster, klarade han även sina barns vidareutbildning; fyra blev folkskollärare.

Till stiftsmötena gick han ofta till fots - var de än hölls. I Stenstorp träffade han bekanta kollegor - även från Kinnekulle - och på första mötesdagen begav sig ordföranden - J.G. Söderberg - till järnvägsstationen, eftersom det kunde förväntas att ett större antal föreningsmedlemmar skulle anlända med morgontåget. När han kom nära stationen upptäckte han en äldre gråhårsman med ett böljande skägg och igenkände honom snart som Essén. Förvånad över att redan finna honom där sporde Söderberg honom om han kommit redan dagen före, men Essén svarade: "Det har jag inte gjort." - "När kom du då hit?" - "Jag har kommit idag." - "Med skjuts alltså?" - "Nej, jag har gått den beten i natt."

En annan gång hölls stiftsmötet i Borås och även dit kom han vandrande - från Österplana.

Johan August Essén stannade kvar i Österplana som skollärare under hela sitt yrkesverksamma liv, d v s hela 46 år. Han pensionerades 1899 och flyttade året därpå till sin villa Essborg i Skara, där han sedan bodde. Han lär ha varit spänstig och kraftig fram till de sista åren av sin levnad. "Endast det silvervita håret och skägget vittnade om tilltagande ålderdom", skrev en kollega om honom.

Den 24 januari 1911 avled den snart 81-årige skolläraren och han jordfästes i Skara domkyrka den 31 januari. Domprosten E. Wermcrantz, som förrättade jordfästningen, sade i sitt tal bl a: "Johan August Essén skall leva länge i tacksamt minne, inte blott hos hans närmaste för den hängivenhet och kärlek

han visat, inte blott hos hans lärjungar, som han danat till goda medborgare, utan även hos många andra. Vi ha i livligt minne huru han å ett offentligt möte talade hänförda ord om våra plikter mot fosterlandet och manade till osjälvisk offervillighet, och huru stiftets dåvarande biskop bugade sig för honom. Jag bugar mig för den gamle vördnadsvärde gråhårsmannen med det fosterländska sinnet."

Bertil Rydin

Sockennamnet var vid nämnda tid Gingrid

SERVUS - FRISTAD

ÖPPET ALLA DAGAR TILL KL. 20

Måndag-Lördag ..... 9—20
Söndag ..... 10—20

Stjärnurmakare
ERNST-W. EVERS
TORGET — FRISTAD
Fackhandel för ur - Reparationer
Postadress Box 41 513 00 Fristad Telefon 033-695 05

"HEDENS KONDITORI"

Välkomna in och smaka vårt nybakade goda sortiment!

Centrumhuset
513 00 FRISTAD
Telefon 033 - 600 67

PRÖVA GÄRNA VÅR SMÖRGÅSTÅRTA OCH VÅR SALLADSTALLRIK !

— Beställ tid i vår "självtvätthall" —
— Uthyrning av "släpkärror" —

Välkommen till
Q8
Fristad
Telefon 033-604 00
verkstad 033-600 37

ÖPPEN!
Vard. 06.30—20.00
Lörd. 08.00—20.00
Sönd. 09.00—20.00

FORNMINNESVANDRINGAR I TÄRBY

Som avslutning på två hembygscirklar rörande Tärbys historia har deltagarna gjort fornminnespromenader med kaffekorg i början av juni månad 1986 och 1987. Vädergudarna har varit på sitt allra bästa humör, och inte minst därför har vandringarna blivit mycket lyckade. Terrängen är mycket "lättgången" och vi rekommenderar varmt denna möjlighet att på ett enkelt sätt lära sig lite om sin hembygds historia.

Promenad ett kan man säga har sin utgångspunkt vid Ekås. (Se kartan.) Ca 5-700 m efter Ekås ser man till höger en slinga av den gamla vägen. Där denna går upp i den nya vägen igen stannar man sin bil eller cykel och går ca 50-75 m in i skogen snett neråt tillbaka mot Fristad. Denna sluttning leder ner till Ingelabäcken och Puffabacken, ett torp på Tågårdens marker. Här finns rester kvar efter en kvarn, som förmodligen övergavs när kvarnen i Varnum kom till. Kvarnen gjordes senare om till ett spånhyvleri och ett torvströriveri. I en artikel i BT den 2/12 1963 skriven av G. Thulin berättar Nils P. Nilsson i St. Segerstorp, att han som ung kört mycket spån från Ingelabäcken och att bäcken vissa tider kunde vara nästan utan vatten och att då en ung man fick gå inne i hjulet för att öka farten. Torvströriveriet drevs av J. Johansson i Tågården, Lövgren i Boarp och Josef Andersson i Larsagården och drevs i 5-6 år. Detta var på 1920-talet. Torven togs i en mosse vid gränsen till Komlösa. Den var svårbearbetad, vägen var svår att underhålla och förtjänsten blev liten.

Nu är det lämpligt att ta sig tillbaka till stora vägen igen och fortsätta på den mot Tärby centrum. Strax före Hagalund, Apelgårdens Kennel, ligger en sommarstuga på höger sida av vägen. Vid den finns en parkeringsficka. Från den utgår en snitslad bana med träpilar och målade ringar på trädstammarna. Följer man denna kommer man snart till ett antal gravrösen i jätteformat. Där finns också en domarring med 21 stenar. Det är en imponerande syn och upplevelse att sitta här i solnedgången och meditera över de människor som samlats här för många hundra år sedan.Att känna historiens vingslag är plötsligt inte längre bara en tom kliché utan en högst realistisk upplevelse.

På väg tillbaka till parkeringsfickan passerar man en s k brudsten på vänster sida av vägen. Enligt gammal hävd skulle det nyvigda brudparet visa upp sig för bygdens folk på en sådan här brudsten. En sådan finns t ex utanför Ramnakyrkan i Borås.

Om man vill kan man så avsluta promenaden med ett besök i Tärby kyrka, en klenod i sitt slag. (Se artikel i Fristadsbygden 1984.)

Den andra promenaden utgår från Tärby kyrka. Fortsätt ca 300 m mot norr. På en lövskogsklädd kulle på Stommens mark (numera tillhörande Tyskagården) ligger ett sedan gammalt känt gravröse av rätt ansenliga proportioner. Under första världskrigets år gjorde man makadam och ladugårdsfyllnad av gravrösets övre del, endast botten blev kvar. 1929 undersöktes röset av Riksantikvarieämbetets arkeologer, och man gjorde en del fynd. För ca 1700 år sedan flammade på denna plats ett jättebål. En krigare, en kämpe, skulle förenas med jorden. När bålet var nerbrunnet las hans kvarlevor i en lerurna och en mängd föremål fick följa honom, hans krigarutrustning: svärd, spjut och sköldbuckla, ett guldbelagt spänne, två fingerringar av guld mm. 30 år senare gjordes ytterligare en utgrävning med flera fynd som följd. Man kunde efter den utgrävningen säga att Tärbybor begravts på denna plats redan 300 år före jättebålet. Och verkligt intressant var att de brandgravar man nu hittade tillhörde en typ som tidigare inte påträffats så långt söderut i Västergötland.

Gå nu tillbaka till kyrkan och följ därefter gamla Varnumsvägen. Strax har man en stor vacker ekhage på vänster sida. Detta är ett gravfält. (Se fornminnesskylt vid ingången.) Intressant är också att denna plats i folkmun kallas för Kolerakyrkogården.

Gå nu över vägen mot Fänneslunda. Vid fornminnesmärket ligger en raserad hällkista.

Ca 200 m söderut ligger gården St. Segertorp. En gång i tiden hade häradshövdingen i Ås och Gäsene sitt boställe i Tärby. Det var just St. Segertorp. Den siste häradshövding, som bodde där, hette Temptander. Några byggnader från den gamla tiden finns inte kvar på Segertorp. Den gamla domarbyggnaden förstördes vid en eldsvåda för ca 170 år sedan. På gården finns dock en välvd källare med flera små rum. Den ligger i en jordkulle och kallas allmänt för Fångkällaren. Den stammar ju från domarboställestiden och kanske har här en gång vistats fångar som sedan mötte sitt öde på galgbacken i Härna. OBS! Var försiktig vid besök. Det finns rasrisk.

Birgitta Andersson

Källa: Artikel i BT 22/12 1963, G. Thulin

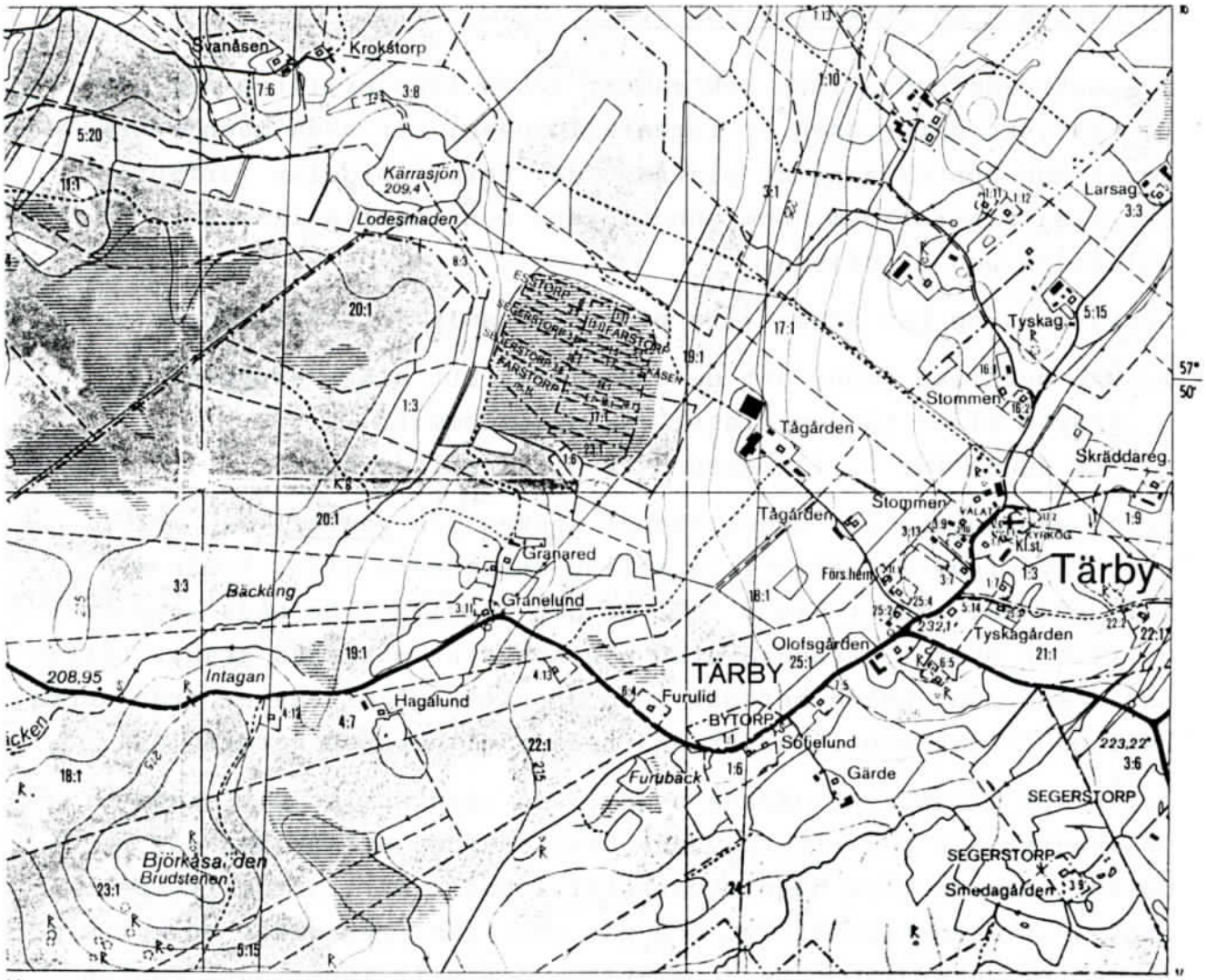

Karta över det beskrivna området.

Fångkällaren i Tärby. Teckning av Sten Flyckt.

OM GASTAR - en folkloristisk studie

Lika utbredd och allmän och säkert också lika uråldrig som tron på mystiska naturväsen är föreställningen, att döda människors andar kan uppträda på de platser, där deras jordeliv förflutit, och visa sig för dem, som ännu lever, och ingripa i deras förhållanden och handlingar.

Gengångartron kan sägas vila på två urgamla föreställningar:

1. Den hedniska tron, att de döda lever ett slags skuggliv i graven eller på den plats, där de omkommit.
2. Att de ej får ro i graven - av olika anledningar.

Dessa gengångare går under namnet spöken och gastar. Här möter stora svårigheter att skilja mellan dessa båda slag. I många fall går det, men i vissa fall är det omöjligt. De båda grupperna flyter över i varandra utan någon skarpt markerad gräns. Detta har också Joh. Kalén betonat i en uppsats - "Folksägner från norra Halland" - där han söker bringa reda i hithörande terminologi.

Kalén ser i "spöken" sådana andar, som utan avsikt att skada uppenbarar sig för efterlevande bara därför, att de har någon önskan, som de inte hunnit verkställa under sitt jordeliv. De uppträder mera tillfälligt och går vanligen igen under en kortare tid efter dödsfallet. De är ofarliga och vill intet ont. Gasten åter är en ande, som antingen blivit dömd att gå igen till straff för en ondska och syndighet av mer än vanligt slag, eller som inte kan få frid i den andra tillvaron, emedan hans kropp inte får vila i vigd jord, eller emedan han sänts ur tiden genom ett hemligt mord. - Dessutom finns mellan de båda grupperna den olikheten, att gastarna är ondskefulla och finner sitt största nöje i att på alla sätt ställa till förtret för människorna.

Såvitt jag kan se har Kalén i sin definition av gasten inte tagit med en rätt stor grupp gastar, som är att betrakta som andar efter människor, som lidit en bråd, våldsam död. Han har tagit med en del, nämligen "de som sänts ur tiden genom hemligt mord". Men det räcker inte. Som jag nedan ska ge exempel på blir det gastar också av människor, som genom olyckor eller annars hastigt dött.

Liksom när det gäller många andra av folktrons övernaturliga väsen, har allmogemannen ofta mycket diffusa begrepp om gasten. Ibland får man på frågan om vad som menas med en gast nöja sig med svaret: "Dä ä la skråen själver."

Materialet är emellertid mycket rikt. Gastarna har nämligen i

nästan lika hög grad som trollen tilltalat folkets föreställningsförmåga och därför sysselsatt fantasien i högre grad än andra mystiska väsen. Skälet är lätt att förstå.

Till följd av den större hemskheten och det rent djävulska draget av skadeglädje, som vidlåder gastarna, måste de ha blivit föremål för starka känslor av fasa och avsky. Därför är också föreställningarna om gasten skarpare utmejslade och mera konkreta än föreställningarna om spöket.

Det är inte många som påstår sig ha sett gasten. Det är oftast bara hans läten som man hört. Men då han uppenbarade sig i synlig form, var det oftast i skepnad av en svart hund, en stor fågel, en fullständigt naken eller onaturligt stor och lång man - eller en vanlig människa - ibland utan huvud. Då man färdades förbi ett "garstaställe", kunde man få en örfil, man kände något ohyggligt skaka en eller det var som om man fått kallt vatten över sig. I svåra fall blev man liggande utan förmåga att röra sig. Man hade blivit "garstakrammater".

Det lär ha varit mycket frestande att "skäcka" (härma) efter gasten. Men det skulle man akta sig för. Det tyckte han nämligen inte om. Många sägner i Västsverige handlar om hur det straffar sig att "skäcka ätter gasten".

Klas Olofsson berättar i Folkliv och Folkminnen del II följande: Vid berget ovan Fennaliderna i Fristads socken hade "garsten" i alla tider haft sitt tillhåll. På det lilla torpet Bredevad, som ligger i Fennadelen nära Öresjö, bodde på 1870-talet den trovärdige "Ljugaresven", och han får nu tala: "Ja hadde inte sett bränne-vin på så längen, så att ja nästan glömt å bå hûr dä såg ut å hûr dä lokta, å te fulla vessa hûr dä smaka. Så geck ja upp te Lida en lordaskväll å tänkte mek te å snika mek nôra supa, som ja möcke riktit feck. Nôr ja geck hem på kvällen å var kômmen mett för berget, så sjoa garsten te dä varsta han nônsin orka. Men ja va precis inte lessen för tellfället, utan ja ga mek te å skäcka ätter´n. Å när han gjorde ett garstane, så gjorde ja två. Men rässum ja sto där, så feck ja mek ett dängane för truten, så ja töckte tännerna spronge i kapp ner igônum halsen - å ja ble leggane på vägen tess dan därpå. - Se, en sa aldrig skäcka ätter garsten, dä vesste ja ju, men ja va lite djarvare än vanligt den gången."

Från Möne har jag gjort följande uppteckning. Säden brukade förr tas av med skära. Man skar vanligen på dagen, och på kvällen

och natten brukade man gå ut och "binda". En man stannade efter de andra för att binda på natten. Rätt som det var började "garsten" att ropa. "Ropa du", sa mannen, "ja stannar nog, ja ä inte rädder". Men då ga "garsten" te å ropa så förfärligt. Mannen tittade bortåt skogen och fick se en förfärligt stor karl. Han var så lång, att huvudet var ovanför trädtopparna och han tycktes röra sig in mot åkern. Då blev bonden rädd och gick skyndsamt hem.

Gasten tycks inte ha kunnat ta sig över vatten. Följande uppteckning har jag gjort vid Åsunden. Två bönder i Tvärred skulle en kväll lägga ut nät. När de var rätt långt ute i Asun (Åsunden), började gasten ropa på andra stranden. Karlarna gav sig till att "skäcka" efter honom. Men då satte gasten i väg utefter Åsunden upp mot Ulricehamn för att ta sig runt sjön. De hörde hur han ropade bortigenom och blev så rädda, att de skyndsamt rodde i land, hängde upp näten och gick in för att lägga sig. De hade inte mer än gott och väl kommit in, förrän det började slå i väggarna alldeles förfärligt. Det var gasten, som nu kommit fram. På morgonen fann man, att alla näten var sönderrivna. Det var gastens verk.

Under dystra kvällar kunde gasten höras på ställen, där olyckor timat, där det syndats länge eller där illdåd begåtts.

Jag ska nu försöka göra en indelning av gastarna i olika typer. Det material jag använt är till största delen västsvenskt och norskt. Något skånskt och danskt förekommer också.

1. Gastar efter människor, som lidit en bråd död (våldsam) och gastar efter missdådare.
2. Gastar efter människor, som orättfärdigt flyttat rågångar (lyktgubbar).
3. Gastar efter människor, som gömt någon skatt (vid ett s k rör).
4. Gastar efter mördade odöpta barn och gastar efter dödade foster.
5. Andra gastar. Gastar i allmänhet. - Med detta menar jag sådana gastar, vilka man absolut inte kan föra tillbaka till någon av de förra grupperna. De uppträder på platser, som inbjuder till mörkrädsla, utan att någon olycka eller något illdåd begåtts där. Dessa är säkert de allra vanligaste.

1. Gastar efter människor, som lidit en bråd våldsam död och gastar efter missdådare.

I Ekåsaliderna (på vägen mellan Fristad och Tärby) hade många olyckor skett. Där hade folk kört ihjäl sig, och där hade under mörka kvällar och nätter överfall på vägfarande skett. Äldre per-

soner jag talat med kan berätta om att de hört gasten ropa där. En man, som med ett lass var på väg från Fristad till Varnum, passerade Ekåsaliderna vid 12-draget. När han befann sig i dalen mellan de båda liderna, började hästarna krångla. Svetten lackade av dem. Mannen blev med ens så matt, att han måste sätta sig på lasset och åka uppför den branta backen. Samtidigt hörde han några mystiska rop inifrån skogen vid vägen. - "Kal i Bokkali" blev på 80-talet "garstakrammater" där, så att han fick blåmärken över hela kroppen och blev liggande en hel vecka. Han hade sett en stor svart hund med lysande röda ögon.

Då Byslätta bro byggdes, kom en av arbetarna körandes med sin gruskärra på den höga ställningen. Plötsligt gjorde kärran ett vickande och drösade ner i djupet. "Åt helvete med dek", tyckte mannen, men han miste i detsamma jämvikten och slog ihjäl sig. Sedan arbetet var färdigt, och det blev lugnt på platsen, började garsten regera där. Han visade sig ibland i skepnad av en stor hund.

En Gäsene-bo for en gång på 1860-talet på vägen mellan Asklanda och Kvinnestads kyrkor. Hastigt tyngde det till så i vagnen, att hästarna drog så svetten lackade på dem, fastän bonden åkte "lätte" (d v s utan lass). Han gick av och tittade genom huvelaget (d v s genom remtyget, som hörde till betslet). Då såg han en spettanne naken karl på bakstammen. Skepnaden löfte sek å - och försvann. Dä va garsten.

Av en gumma i norra Kind har jag hört följande: Mellan Torpa och Forsa körde en man en kväll. Då han kommit in i den s k Åsskogen, blev hästarna så trötta och svettiga, att han inte kunde få dem ur fläcken. Han tittade då genom betslet och fick se något som såg ut som "e korôka", som flög bôrt. Dä va garsten.

Liksom i Västsverige påträffar man även i Norge den föreställningen, att när någon dör en plötslig död, så måste han gå igen så länge som han annars skulle ha levat. Denna föreställning finns också i bl a Ostpreussen, Kärnten och Tyrolen. (Och detta gäller inte bara självmördare.)

Den allra frommaste människa kan bli gast, exempelvis om hon hungrar ihjäl (Bayern), eller dör någon annan onaturlig död eller om hon under livstiden har lidit någon stor orätt (Oldenburg). Sådana som begått mened och sådana mördare, som inte sonat sitt brott, troddes bli gastar.

I Tyskland liksom i Skandinavien borde man inte svara en gast på hans rop eller skratt, ty goda gastar suckar, blott onda för sådant hiskeligt oväsen. Alltför lätt kunde en gast uppfatta ett sådant svar som hån. (I Sverige och Norge existerar väl knappast någon skillnad mellan goda och onda gastar.)

I ett fiskeläge i Skåne bodde en man, som kallades "gasten", därför att han bestulit en gast eller "strandvaskare", som flutit iland, på hans guldur och plånbok. Dessa saker lät gasten taga ifrån sig, men själv hängde han sig osynlig på mannens rygg, och denne kunde inte bli av med honom. Då sporde mannen honom slutligen, vad han ville. Då svarade gasten, att han ville begravas i kristen jord. Om så skedde, skulle mannen få ro och få behålla de saker han rövat.

Naturligtvis kunde också helt oskyldiga människor råka ut för gasten. Jag har bl a hört om en man, som en natt gick över kyrkogården och fick en gast på ryggen. Mannen frågade honom, vad han ville, och då svarade gasten, att han ville bäras hem till sin efterlevande fru, med vilken han levat i ofred, för att försonas med henne. Han kunde inte själv gå dit, ty hustrun hade strött linfrö utanför kyrkogårdsporten, och allt linfrö måste plockas upp, innan han kunde komma vidare - ett frö för varje år. Men ville nu mannen bära honom till hustrun och tillbaka igen, skulle han få ett helt krus med pengar för besväret. Mannen gick in därpå, men när han kom in i stugan med gasten och frågade kvinnan, om hon ville förlåta sin man, svarade hon nej. "Ja, men jag har honom här med mig." - "Det rör mig inte." - "Då kastar jag till dej honom i sängen!" - Men då blev kvinnan rädd och sade, att hon gärna ville förlåta allt, bara hon bleve befriad från gasten. Därpå bar mannen honom tillbaka till kyrkogården och fick pengarna.

Fiskarna i Träslövs läge i Halland förband begreppet gast med det ljusfenomen, som annars i folktron vanligtvis brukar benämnas lyktgubbe eller lyktman. Gasten var alltså för dem ett naturväsen mera än ett spöke. På sina håll kunde man inte hålla isär begreppen gast och näck. Gasten var emellertid den som lyste starkast. "Han lyste som om man öst eld med en skuffa." De gamle hade ofta sett honom, men också nu levande fiskare hade sett hur gasten lyste utefter stränderna och ute på skären. Den mest utpräglade egenskapen hos honom var hans snarstuckenhet. Han tålde inte att man talade till honom, så mycket mindre att man skämtade eller drev med honom.

I Bohuslän finns gasten i havet. Han sitter ibland på båtkanten och pratar. Det kan ibland kännas, som om nävar fattat runtomkring båten.

I Bohuslän talas det vidare om något som kallas för sjögasten. Han ropar emot oväder. Sjögasten är tydligen den svenska motsvarigheten till den norska draugen.

Det händer, att gastarna löser båten och låter den flyta bort. Därför bör man alltid "meja", d v s kasta sin urin på fånglinan, innan man går ifrån båten. Gastarna troddes bo på vissa skär där de körde bort folk genom stenkastning. Nu hör man aldrig gastarna, ty prästerna har läst över havet, så att de drunknades själar fått ro.

Havet har också gengångare, som låter höra skrik etc mot samma slags väder, som deras upphovsmän drunknade i, d v s mot oväder. Dessa har i norra Norge blivit till fullkomliga vattentroll. Jag tar med dem här, därför att de har mycket stora likheter med gastar (landgastar) och kallas på många ställen i Norge också just gastar. På andra ställen har de något av följande namn: draug, drøve. Draugen visar sig ibland på sjön i en halv båt. - Det är något ont i sjön. Barn får inte ensamma gå ner till fjorden. Om det nödvändigtvis måste ske, kan man för att vara säker på att barnet ska komma tillbaka, låta det få en brödbit i t ex vatten. Draugen visade sig emellertid inte bara på sjön utan uppträdde även på land. Ofta berättades om att någon mött folk, som var döda eller som snart skulle dö. När man mötte folk, som skulle dö, sa man, att man hade sett draugen. Han var ofta huvudlös. I Verdal i Norge sades det, att draugen visade sig på ställen, där det skulle hända en dödsolycka. Namnet var bara knutet till dödsfall. När han visade sig, var det oftast i människoskepnad, och han liknade inte så lite den som skulle dö. Visade han sig i eller vid vatten, vad det någon som skulle drunkna där.

Enligt den norska folktron är gasten ute i "skollet, tåket veir" (dimmigt väder), i "regnveir" eller mot "regnveir". "De e gastens veir i dag, siger de i Mandal, når veiret er skollet". Att sådana föreställningar kunde uppstå på grund av dimman, är lätt att förstå. Den har ju något hemlighetsfullt och spöklikt över sig.Föremålen förtona på ett annat sätt än i klart väder, och i upprättstående stubbar och stenar är det lätt att se allehanda mystiska varelser. Starkt oväder kallas bl a för "Feigemands veir" (feigemand = man vigd åt döden). - "Her er opländinger ute i dag" är ett spritt uttryck. Även i Hälsingland och Härjedalen förekommer

det: "Nu är upplänningen ute." (Ovanstående hänföres lämpligen till sista avdelningen.)

Från Sigdal och Eggedal i Norge heter det: Det är inte bara i berg och högar och på gårdarna det var mer i gammal tid än nu utan också i "fjord og vatn og elver". - Gasten bor i "fjorden og vattna". Det är ingen som vet hur han ser ut. Han visar sig aldrig för folk. Men man kan höra honom, och det är många som hört honom. Gasten kunde varsla om någon som skulle drunkna. "Ved Grönhovdsbrua hörte dum han gret ein gong. Snart etter drukknast det ein mann der". Där det en gång hade drunknat en människa skulle gasten gråta efteråt. - "Je hørte gasten bare ein gong. Je var ganske lita den tida, vi budde i Svaneton. Det hadde druknast ein mann i fjorden den sommaren. Je minnast detta som ein drøm. Je hørt´en. Han gret akurat som ein unge." - "Det var ein vinter at ein mann kjørte gjennom isen og vart der. Etterpå hørte dum gasten gret på Ejdalsmyrene.

Många sägner om draugen, som uppträder i eller vid vatten, går i norska bygder. Nedan några exempel.

"Når dei for nåkon stad måtte dej gjerra fast togo med all mogelegg varsemd. Draugen var slem til å løyse alle knutar. Den einaste sikre råda var å leggja mannelort på det toget, som dej har iland. Ein gong var det nokre som var på färd, og så hadde dej teke op i ei hamn ein stad. Skiperen hadde vore ute i ymse før, så han kjende og til korleis draugen brukte å taka det. Difor, då han hadde gjort fast iland så tok han og gjorde "ernan" attmed togu. Ut på natta hørde dei ein draug komme op av havet for å løysa jektetrossa. Men den gongen gjikk det ikkje." - "Fy, her finn eg uvølo!" høyrde dej han seggja uppe på land. Han hade komme fram i mannelorten og den hadde skrämt ham ifrå.

Det var en laurdagskveld at to gutar skulde ferdast ein fjording veg paa baat. Daa dei hadde gjort ifraa seg det dei skulde, saa tok dei paa heimvegen. Veiret var godt og dei hadde ikkje stort anna i baaten en ei tom tunna. Den sette den eine guten seg til og tromma paa allt det han orka. Detta høyrde draugen. Daa dei var komne til stødi, sette dei tunna paa land og gjekk heimyver. Men dei var ikkje komne langt paa heimvegen fyrr det vart eit avskremmeligt brak nede vid sjøen. Daa var det draugen som hadde komme paa land aa gav seg til aa tromma paa trumma, aa det var faelt aa høyra paa. Gutarne vart reint faelne (Förskräckta). Dei hadde seg heim saa fort dei kunde. Men dei lova seg sjølva at dei aldri meir skulde erta (reta) draugen.

Den danska motsvarigheten (och även den skånska) till den norska draugen är "strandvaskeren". För att belysa detta citerar jag följande från Danmark.

Hans Olsen var en gang seilet med fisk til Kjøge. Da de skulde seile hjem, var vinden ganske kontrari, men i det god lag (omkring) kl 12 kom der en vind over relingen til dem i båden, og så snart de havde fået ham ombord, blev vinden god. Da det nu var hen emod morgenstunden, vilde de ikke have ham länger hos sig, men de kunde ikke få ham bort. Til sist måtte Hans Olsen skjaere en af sölvknapperne af sin trøje. Den kastede han i vandet og så snart han havde gjort det, var han borte. På mit spørsmål om hvad det var for en, der kom in til dem, sa han, at det var en strandvasker.

Der er et värelse (rum), hvori det spøger således at ingen vover at komme der. Hen imod midnat kommer der to mend og grasserer på kammeret. Aarsagen hertl skal vaere, at der for flere aar siden strandede tvenne lig, som havde en betydelig summe penge hos sig. Pengene blev dem berövade og man overgav dem derpaa til havet i steden for at give dem en kristelig begravelse. Men folkene tror, at de bliver ved at gå igen, indtil at de kommer til at hvile i kristen jord.

2. Gastar efter människor (lantmätare eller andra), som orättfärdigt flyttat rågångar.

Mycket utbredd är den föreställningen, att människor, som orättmätigt flyttat rågångar, går igen. Den påträffas inte bara i Skandinavien utan är även vitt utbredd på kontinenten.

I allmänhet kallas en sådan gengångare i Sverige för lyktgubbe. Det var vanligtvis bara skenet från hans lykta man såg. Men ibland kunde det också hända, att man fick höra honom tala. Exempel: En fladdrande ljusskur går fram över en åker. Samtidigt höres: "Här ska skeern gå!" Strax därpå synes ett annat fladdrande ljussken, och man hör: "Nej, här går den!" - Människor som var i syne, kunde därjämte också ibland se lyktgubben. Han beskrives då ofta som en liten gubbe i grå skörtarock, och han bär en låga i näven.

Råkar man en lyktgubbe och ber honom lysa en på ens väg, gör han det gärna, om man ber honom hövligt och lovar honom en slant för besväret. Han ansågs nämligen vara alldeles galen efter pengar. Han kunde riva isär en hel vedhög för att få tag på ett mynt, som kastats i högen (Vg).

Sökte man driva gäck med lyktgubben, kunde man råka illa ut.

Kröklings gård. Foto Gunnar Boman.

Vinterbild från Gingri. Foto Nils-Erik Larsson.

Gingri lider.

Exempel: En bonde i Molla, som var på hemväg i mörkret, kom i lag med en lyktegubbe. "Lys mig hem, så får du en peng", föreslog bonden. Lyktegubben lyste honom också ända fram till förstugudörren. Där sökte bonden emellertid smita in utan att föra rätt för sig. Lyktegubben släckte då sitt ljus. Bonden blev vilsen och hittade inte in, utan han fick gå utikring sina egna knutar och våndas hela natten.

I Norge kallas rågångsflyttarens oroliga ande för deildegast. Denne är mest känd nere på Sörlandet. Att flytta rågångar har alltid ansetts vara en svår synd. Därför måste sådana människor gå igen och slita och släpa på dessa märkesstenar, som var glömda, och som alltid gled ifrån dem just som de skulle ställa dem på sin rätta plats.

Der var gast i bytet millom Tronstad og Greipstad. Dei hadde sett ham fleire gonger. Han sleit med ein stein. Sumtid fekk han løft steinen høgt upp, og daa lo han. Men saa seig steinen ned att, og daa skreik gasten saa faelsleg.

Der hadde vore ugreida med skiftet millom Kvinnlog og Eigeland. Ein mann fraa Kvinnlog hadde teke burt bytestein og kasta han i eit vatn tett attmed. Saa vert han gast.

3. Gastar efter människor, som gömt någon skatt.

Över platser, där något lagts i lönn, går stundom en lyktgubbe och vaktar. Han går och lyser över sina egna medel (som han kommit åt orättmätigt).

Då Rutera Sven tjänte i Tyskagården i Tärby, gick en lyktgubbe och snoka nerikring lagårn mest varevelia natt. Annarså bodde´n i det stora röret på Ekeberget, ett par bösskott uppföre. Så en kväll tog Sven ena lökta i näven å geck å lae ett runstöcke unner ena korôka bort på lagårsgårn. Så geck han där runt ikring å dinglade mä si lökta. Rätt som dä va kommer en liten lûge inté honom, och en röst talar: "Va går du här å ljuser för?" - "Jo, ja vaktar medel", svarte Sven. "Får a se!" bad rösten. Då vände Sven på korôka å viste pängen. - "Åh, va ä dä?" töckte rösten. "Följ mä mek, sa du få se!" Å löktegubben före och Sven etter mä sitt runstöcke i näven. Och det bar av upp på Ekeberget. Till det stora röret. På röret stod en kista. Locket flög upp, och kistan var på lekane brädd mä silver och gull. - "Ja", töckte Sven, "då har du så möcket förut, så då kan du gärna ha detta mä", och så slängde han sitt runstöcke bort i´t. Då slog locket igen. Lykte-

gubben släckte, och Sven fick en örfil, så lökta dog förn. Och bort i röret skrattade det. Se Sven tänkte, då han kastade sitt runstycke, att han därigenom skulle "fästa" mynten för att sedan kunna ta upp dem. Men det misslyckades.

4. Gastar efter mördade, odöpta barn och efter foster.

För det mesta skrek garsten, där mördade barn lagts i lönndom, sänkts i sjöar eller andra vatten. Sådana platser kallar man i Sjuhäradsbygden för garstahul. Garsten hade många hemska läten. Ibland pep han som ett spätt barn, för att i nästa ögonblick stoja som en fullvuxen människa. Han flatskrattade och grät om vartannat. Det blev sällan lugnt på platsen, förrän det kom i dagen, vad han garsta över.

En sådan gast kallades i Sjuhäradsbygden för mûrlonge eller garstonge. På vissa håll sägs det, att när en murlonge legat 7 år dold, får han liv och blir en gast. Någon gång hör man också talas om att en mûlonge uppenbarar sig kroppsligen.

Det var emellertid inte bara mördade barn utan också dödade foster, som gick igen. En man var ute på tjäderjakt en tidig morgonstund i Komlösa. När han kom till Gunnagårdens utäng, skrek det till i stenmuren alldeles intill honom. Det lät som ett litet barns gråt. Mannen sprang hem fortare än vanligt. Morgonen därpå tog han far sin med sig och grävde i stenmuren. Då hittade de en tygtrasa. I denna var några slamser insvepta. Dagen därpå erkände gunnagårdstösa, att hon fått ett barn, som hon lagt i stenmuren.

En piga hade dräpt tre små barn och lagt dem i en bytta under stugugolvet. Var natt kom barnen upp och dansade på golvet och sjöng:

Natten är lång
och byttan är trång
Och än ska vi upp och dansa en gång.

Tösa på stället höll sig till "gefta kära". Och dä hade ho hållit på med längen. Men dum grove ner allt prat mä pänga, så att bögda va logner. En natt jag gick därförbi och nätt och jämt kommit in genom deras le, så sänkte sig på en gång någonting så våldsamt tungt över mina axlar och hängde fast så länge jag befann mig på deras ägor, för då jag steg igenom vårt le, blev jag lika hastigt befriad. "Dä ä inte aent än henna garstonga", tänkte jag, "å i däsamma skrek dä te i dä stora stenröret, å dä kvillra precis som en hör en liten späonge". Dan ätter tarte ja um´et för kärn min. "Jae", töckte han, "dä kanske te å mä va

en gast, för ja har hört utå tater (tattare), som huserar där på lo´n um nättera, dum sega, att där skriker riktiga barnagarsta ibland." - En vecka ätter eller så mötte ja mor henna: "Va in i dän onde", brast hon ut, "behöver du gå å ränna ikring mä, att här skriker garstonga um nättera?" - "Så dä hurles la hur lä sto te."

"Att göra´t i näven eller kastat i värt - därav blev garstonga." - I mellersta Marks härad bodde i början av 1800-talet ensamma i en liten stuga en mor med sin dotter. Tösen förde ett lösaktigt leverne. Men mor henna laga te satser av kvicksilver å ga tösa:sin, så fort ho förstо, att dä va nånting mä na. Folk, som hadde sina vägar därförbi, såg ibland en liten vävlinge springa ikring knutera. Säkert va dä en mûlonge, trodde dum. Tösa dog sen av en för stor sats - sen ho bekänt.

I den norska folktron kallas ett barn, som fötts i döljsmål och dräpts för utbor eller utburd. Det heter för övrigt också, att utburden blir till, om efterbörden inte brännes. På andra ställen i Norge kallas denna speciella utburd ibland för gast eller ropare.

Dessa andar visar sig gärna på det sättet, att de hänger sig fast på ryggen på vägfarande, som inte blir kvitt dem, förrän de kommer in på en åker (obs fårorna, som bildar ett kors). De visar sig också, när deras naturliga mor ska ha bröllop. Man kan skaffa dem frid genom att döpa dem, och då kan man exempelvis säga så: "Jag døper deg paa et von, enten Guri eller Jon." Ett annat sätt är att ta reda på modern.

I Ostpreussen, Brandenburg, Mecklenburg, Schlesien och Böhmen kallas sådana andar Zeusler, Zünsler eller Zündler och uppträder som Irrlichter (irrbloss). De har det gemensamt med den norska utburden, att de gärna hänger sig på vandrarens rygg. Dessutom lockar de till sig sina föräldrar. De får frid, om man t ex begraver barnliket under kyrkans takdropp (Dachtraufe).

I Vofsen i Norge var det ein gong ein finn, som fekk høyra ei slik roping. Han vilde springa unda, men til meir han sprang til närere kom ropa. Til sist laut han stogga (stanna) og spyrja etter kva det vilde:

"Ikkje har eg far, og ikkje har eg mor
Ikkje har eg dåp og ikkje får eg liggja
i innvigd jord",

svara det og gret så sårt. Han gjorde daa som det bad om, døypte det. Han fekk og vita kvem barnefaren var.

I eit skor (avsats, skåra i berget) ved Rodal på Nordsømna i Norge heldt ein gong ein utburd til. Ein mann råka honom her ein gong han skulde gå igenom skoret og til Rodal. Utburden såg ut som eit stort uhyre (vidunder). Og det kom og sa: "Du kjem (kommer) 'kje (inte) levanes fram her." Men mannen let seg ikkje skrämma. Han tok slirekniven i handa og svara: "Dä ska vi bli to om - eg har då kniv." - "Dä nøtta deg ikkje, dä kjem an på kor du snur kniven" sa utburden. "Ja, dä ska bli mi sak", svara mannen og køyrde kniven med skaftet före i utburden. Med detsamma kom eit fält hyl (fult skrik), som gjekk mannen til märg och bein. Men etter den tid har ingen sett utburd på den staden.

Man kan också få se andra ting, där barn dräpts. - På ein gard i Tolga i Norge vart kjerringa kvar kveld var ein svart hund, som sat på stabburstrappa (trappan till visthusboden), og der vart han og burte (betedde sig), som han skulde ha sokke (sjunkit) ned. Kjerringa förstо detta hadde noko paa seg (hade någon orsak) og saa gav ho seg til aa sjaa (se) etter under trappa. Der fann ho liket 'taa eit nyfødt barn. Det var ei gjente, som hadde drepe barnet sit, og daa kom det for dagen. Gjenta vart sett paa straff og sidan viste seg hunden aldri meir.

5. Gastar i allmänhet

Som förut påpekats är skarpt distingerade begrepp, när det gäller folktrons övernaturliga väsen, inte alltid möjliga.

Under förutsättning, att den uppdelning jag gjort i det föregående kan anses riktig, skulle ändå stora mängder gastsägner inte kunna inrangeras under dessa avdelningar. Därför har jag sett mig nödsakad att ta med en avdelning till, som jag i brist på bättre namn kallat "gastar i allmänhet". Det gäller här gastar, som inte kan anses ha något med gengångare att göra utan som fastmer visar stor släktskap med de naturmytiska väsendena. Eller vart skall man föra en del av de sägner jag inledningsvis anförde?

Om man under nätterna går ut och går genom en mörk skog, brukar man bli "leten", d v s få något ont i ryggen eller kroppen som minne efter någon sammanstötning helt ofrivilligt med någon gast. Det mest gängse sättet att bota en "leten" person var att taga vatten i en skopa och i vattnet lägga eldkol, varefter blandningen slogs ut mellan kroppen och lintyget eller skjortan. Men man fick

akta sig för att inte något vatten stänktes på kroppen eller på det plagg man hade på sig. Då hjälpte det inte. En del andra av de historier jag inledningsvis anförde hör också hit, exempelvis den om gasten, som var så lång, att han räckte upp ovanför trädtopparna.

En del föreställningar om sjögasten pekar också i riktning mot naturväsen. Likaså en del av den norska folktrons föreställningar om draugen (Gasten som är ute i "skollet veir").

En kunde råka ut för "mot" av olika slag. "Dagstånd" var ett sådant "mot". Det var spöken eller gastar, som försinkat sig, så att de inte hunnit tillbaka i graven, innan solen gick upp. Dessa nödgades stela och fastlåsta stå kvar, där de träffades av den upprinnande solen, tills solen åter gått ned (stå som ett dagstånd). De var i regel inte synliga för andra än sådana som var i syne. Hade en ensam människa kommit i synhåll för ett "dagstånd" utan att själv upptäcka detsamma, blev hon hastigt och illa sjuk. - Den döde stod vid 11-tiden på dagen vid åtakevägen till sitt hem. En kvinna, som var i syne, såg det. Från Ornunga berättas följande: I sin avsides belägna stuga levde och dog en kvinna. Hon hade fört ett lösaktigt liv och mördat ett barn. En man gick därförbi i morgonstunden.En fûlunge kom i fullane sken. Se dagen begynte gry. Spöket eller gasten hade försinkat sig och därför skapat sig till en fölunge för att kunna springa bra och hinna ner i sin grav, innan solen gick upp.

Till sist vill jag återge en gastskildring hämtad ur Petrus Magni Gyllenius Diarium Gyllenianum:

.....

Anno Christi 1648 ..... Februarius ..... Den 19. Drogh iagh ifrån Kijla, thär iagh aldeless valedicerade. Häst leghde iagh migh i Torp och tog medh migh min maat, som iagh om hösten fick på socknerna, och drogh till Carlstadh. Men tå iagh kom litet in på Söörmoon, bleff bara natten, och på sidstone gaffz hästen vp, så att iagh om natten måtte beta på moon. Tå begynte gasten myckit til att ropa och skrija vti ett fasslight kiärr eller hult. Uthi skogerna på the orter plägar ocks, offta hörass ett förskräckeligit troll, som kallas Ööpekullan, huilken förfärligen högt ropar, och tå man henne suarar, plägar hon komma och slåå både karl och häst till marcken. Detta trollet ähr, som sägess af skogzmän, een meckta stor ugla och kan medh rätta kallas en "harpya", om huilken Virgilius skriifver: Hon skrijar lijka som en gast. Doch liikväl ähr emellan them en åthskilnat.

Folke Andersson

HARRY DAHLQVIST OCH KRÖCKLINGS KVARN
(1897-1973)

- Bilen stod lastad med mjölsäckar, som skulle ut till olika kunder i Brämhult, och far hade inte tid att köra ut lasset på kvällen. Jag tog lastbilen och körde runt till de olika ställena. På morgonen kom pappa och frågade var mjölet tagit vägen. "Det körde jag ut igår kväll", kom svaret från den då femtonårige Ola.

Mjölnarsonen hade kört ut mjöl i bygden och fadern Harry Dahlqvist, som ägde Kröcklings kvarn, var förstås tacksam för hjälpen, men inte enbart glad över sonens bravader.

På gränsen mellan Fristad och Gingri socknar ligger kvarnen med mjölnarstugan. Där har funnits kvarn sedan 1600-talet. Harry tog över kvarnen efter sin fars död 1924. Sex år senare köpte han in kvarnen och drev den några år in på 60-talet.

Fram till 1929 drevs kvarnen av vattenhjul. Vintertid var man ibland tvingad till att ta bort is från hjulet. Det var ett riskabelt arbete. Vid något tillfälle gick också vattenhjulets stora axel av, och det betydde förstås avbrott och reparationer. Senare sattes turbiner in, som gav kraft både till kvarn och värme i mjölnarstugan.

Många hästskjutsar sökte sig till Kröcklings kvarn vid Viskan. Tidvis blev det långa köer av bönder från Gingri, Rångedala, Tärby och Borgstena, som kom till kvarnen för att mala. Väntetiden fördrev man i kvarnkammaren, som var platsen för historieberättande och diskussioner om jordbruk. Man talade om händelser i bygden, och kvarnen blev, liksom handelsboden, den tidens informationscentral. Även mjölnarfrun fick ta emot de väntande bönderna och i köket serverades kaffe till dem.

- Träbron över Viskan var väl inte i bästa skick. När Mjölka-Gunnar skulle köra över den med fullastad bil brast den. De våta mjölsäckarna fick pappa fiska upp inne i kvarnen. Det är en episod Ola väl minns.

Många faror lurade också i och runt kvarnen. Som liten fick Ola gå bunden med sele och lina för att inte hamna i vattnet."När jag växte upp åkte jag med hästskjutsarna till och från kvarnen. Det

hände ibland att jag fick köra häst, och det tyckte jag var roligt."

- Allt var ju inte lek när man blev lite äldre. I den dammiga och mjölindränkta kvarnen fanns arbete för mig. Att mala mjöl, lasta och köra ut fick jag också hjälpa till med, berättar Ola vidare.

Mjölnaren Harry Dahlqvist var också mycket aktiv som lekmannapredikant. Han reste mycket i boråstrakten med motorcykel och bil, ja t o m med lastbil for han vida omkring. Han predikade i stora delar av vårt landskap och även i Dalsland.

Det som låg honom varmast om hjärtat var nog Gingri missionshus, som han i början av 30-talet byggt upp. Han var föreståndare där och har varit söndagsskollärare för många gingribarn.

I en jubileumsskrift - "Kröcklings valskvarn 1924-1944" - skriver Harry Dahlqvist bl a så här:

> "Till mina ärade kunder. Den 6 juni 1924 började jag min bana som mjölnare. Vid många vägskäl stannade jag vid tanken på min framtid, men att gå vägen som mjölnare kanske jag minst av allt funderade på. Då min far på grund av sjukdom inte kunde hålla rörelsen igång, åtog jag mig att utan föregående lärdom i yrket förestå kvarnen. Om det i detta fall kan sägas: Rätt man på rätt plats, vet jag inte, jag har emellertid alltid trivts med denna min uppgift."

När Harry Dahlqvist vid midsommartid 1973 gick bort, hade kvarnarna längs Viskan i Fristad och Gingri också tystnat.

A-R Sandberg

Kröklings kvarn. 1940.

Lastning utanför Kröklings kvarn. 1940-t.

Söndagskolläreren Harry Dahlqvist med en skara gingribarn.

Den gamla träbron vid kvarnen.

GÅRDSNAMNET STOMMEN

"Stommen" är ett intressant gårdsnamn. Det förekommer enligt uppgift så gott som uteslutande inom Skara stift. Ordet betyder arrendegård tillhörande kyrkan. Dess ursprungliga betydelse var emellertid prästgård, d v s jordbruk, som prästen skulle leva på, och där han också skulle vara bosatt.

Ordet "Stommen" anses härröra från det danska "Praestestavn". (Stavn = hem - ort). Vid reformationen sammanslogs flera pastorat till ett, och då uppstod det namnskicket, att man med "Prästgården" menade den gård, där prästen bodde i moderförsamlingen och med "Stommen" i annexen Borgstena och Gingri men inte i moderförsamlingen Fristad (Fristads by). Inom Fristads socken finns visserligen ett "Stommen", men denna gård tillhör Längjums by, som före reformationen var självständig socken och annex till Fristad. Vid denna gård låg också under medeltiden och ända fram till 1540 Längjums kyrka, vars ruin fanns kvar ända fram till järnvägsbygget omkr 1861, då man tog byggnadsmaterial från ruinen och raserade den fullständigt. På den gamla kyrkplatsen finns emellertid en minnessten med inskriptionen: Här låg fordom Längjums gamla kyrka. Frid vile över fädrens andaktsrum och vilostad.

I ett arrendekontrakt från 1865 kallas Mölarps gård "Stomhemmanet Mölarp". Kontraktet är skrivet av prosten Noraeus. I ett annat arrendekontrakt från 1876 heter det: "Kyrkoherdens i Fristads pastorat Stomhemman Mölarp nr 1". I arrendekontrakt av år 1896 finner vi följande passus: ".... att som det till Pastors i Fristads pastorat på lön upptagna hemmanet Mölarp nr 1 Stommen i Fristads socken ....."

I artikeln "Gustaf II Adolf på besök i Fristads prästgård" i Fristadsbygden 1982 omtalas, att gårdarna Västra Lunnagården och Mölarps gård genom ett kungligt brev av den 4/7 1621 tilldelats prästbostället som "tilldelningsstom", vilket innebar, att kyrkoherden ägde rätt att tillgodogöra sig inkomsterna av dessa gårdar, vilka alltjämt befinner sig i kyrkans ägo.

Focas

RYDÉNS
TV SKIVOR POLISRADIO
HEMELEKTRONIK
TV-SERVICE-ANTENNER
HI FI RADIO SODA STREAM
033/69790 TORGET FRISTAD

NÅGOT OM ÖREKULLENS HISTORIA

(efter inteckningsbevis och Fristads sockens husförhörslängder)

Örekullen, eller som det då kallades "Örkullen", nämns i Fristads sockens äldsta existerande husförhörslängd (1775-83). Där bor då Jan Claesson, född 1745 på gården Torbjörntorp i Fristad och hans hustru Kerstin, född 1737.

Det var i oktober 1772 som Konungens Höga Befallningshavare undersökte platsen Örekulla måsse uti Weden Härads Krono Allmäning i Frista socken och därintill liggande tvenne gamla ödesvedjor, som Jan Claesson ansökt om att få infreda. Enligt uppteckningen sades platsen bestå "dels av gamla svedjor med sten, buskar och tuvor beväxta, dels av mossar kärr och sikar (sankmark) som är med sägg, klåckeljung och tuvor i laggorna något gräsbunden". Marken ansågs ganska oländig och ofruktbar men förmodades dock genom mycket kostnad kunna upparbetas till "6 à 7 skjeppors utsäde och till 8 à 10 stackars höbol".

Mot Claessons ansökan reste kammarrådet Jean von Seth invändningar, som menade att "detta nya hemman skulle lända dess ägande frälse hemman Lida ½ mtl och Håhult 1/4 mtl till minskning uti muhlbete, skada skogen och giva anledning till timmers olaga flottande till Borås", vilket också skulle vara Claessons främsta syfte med det nya hemmanet "utan att ens tänka på uppodling mindre därvid kunna uträtta något annat än att skaffa sig en backe stufwa där han under namn av nybyggare får sitta fri från alla utskylder och tillbringa sin tid uti lättja och försummelse".

Trots invändningarna beviljades Claesson intäkt i december 1772 emedan marken befunnits vara oländig och obrukbar och muhlbetet för övrigt tillräckligt för de övriga grannarna. Som villkor måste dock Claesson ställa borgen att inom tolv år uppodla platsen till hemman. Vidare fick han förbinda sig att beivra timmerflottning till Borås av något på Wedens Härads Kronoallmänning olovligen hugget virke samt att inte fälla skog på platsen utan särskild utsyning.

Under något av åren 1789-97 avled hustrun Kerstin, varefter Claesson gifte om sig med Annika Nilsdotter, född 1747 på Kulla, ett torp under Påtorp. Paret bodde kvar på Örekullen ännu 1818. (För perioden 1818-26 saknas uppgifter.)

Enligt utdrag i Domboken hållen under allmänna vintertinget med Wedens Härad i Borgstena 1827, såldes hemmanet Örekulla i oktober 1826 av Andreas Olofsson till sonen Johannes Andersson från Hede-

gården mot en summa av tvåhundra sextiosex riksdaler och trettiotvå skillingar, vilka skulle erläggas till övriga barn.

I 1861-70 års husförhörslängd upptas på Örekullen Anders Månsson, född 1804 i Sandhult och hans hustru Christina Larsdotter, född i Borgstena 1806. Månsson hade förvärvat Örkullen av Johannes Andersson i april 1838 för en summa av femhundrasjuttiofem riksdaler.

Något av åren 1871-78 flyttade paret Månsson till gingrigården Rönnekulla, sedan de överlämnat Örekullen till sonen Anders Gustaf Andersson, född 1840. År 1874 flyttade även denne till Rönnekulla, sedan han sålt Örekullen till Johan August Andersson (brodern?) född 1841 i Fristad och hans hustru Efwa Charlotta Andersdotter, född 1836 i Gingri. Köpesumman uppgick till 2.666 riksdaler och 67 öre RMT. Paret hade närmst bott i Rönnekulla innan de flyttade till Örekullen.

Endast tre år senare, 1877, flyttade Anderssons till Bredared och istället flyttade till Örekullen från granngården Hallvik, Johan August Pettersson, född 1853 i Fristad och hans fästekvinna Matilda Charlotta Damgren, född 1852 i Borgstena. Köpesumman uppgick till 4.300 kronor.

År 1882 slog sig makarna Pettersson ned i Fristads samhälle, där de hyrde bostad, och besittningsrätten övergick till Petter Johansson, Askelanda och Lars Pettersson, Arta Andersgn, som köpte Örekullen för 2.700 kronor.

Samma år i april flyttade till Örekullen Olof Alvig Svensson från torpet Oshagen under Fristads prästgård och hans maka Augusta Matilda Andersdotter. Han var född i Fristad 1842 och hon i Brämhult 1849. De hade köpt Örekullen för 2.750 kronor men det var inte förrän 1906 som lagfarten beviljades för "kronoskattelägenheten Örekullen No 1" i Fristads socken. Paret hade då hunnit tillhandla sig den resterande äganderätten från Fristads sockenmän liksom delar av gårdarna Sibbarp och Arta på vilkas utskifte Örekullen låg.

Olof och hans maka bodde kvar på Örekullen till 1916, då de sålde till lantbrevbäraren Hans Ahlgren, bördig från Gingri. Köpesumman uppgick till 2,800 kronor. Ahlgren sålde sedemera Örekullen till Karl Ljungqvist i Risabo, som i sin tur sålde jorden tillhörig Örekullen till brodern Sven, nuvarande ägare till Lilla Risabo, medan husen 1954 köptes av makarna Roger och Elsa Ström.
Sedan 1975 ägs Örekullens hus i nuvarande formation av syskonen Åke Cardell, Ulricehamn och Marianne Karlberg, Stockholm.

Lars Karlberg

Örekullen. Foto Gunnar Boman.

När Ni behöver SERVICE

reparationer eller tillbehör till Er bil, välkommen till oss!

Vi har även försäljning och service på cyklar, mopeder, gräsklippare, motorsågar, kioskvaror m.m.
SHELL bensin – lågpris i sedelmätare dygnet runt!

BORGSTENA BIL- & MASKINVERKSTAD AB
Tel. 033-630 84

ANDERS DANIELSSON I BONDARP, BONDESTÅNDETS TALMAN

Den som reser vägen Rångedala-Fristad och kommer till avtagsvägen som går till Brämhult mitt för Skarbrostugan, Gingri Hembygdsförenings stuga, möter en vägskylt som Gatukontoret i Borås satt upp. Där står "Anders Danielssons väg". Många nyinflyttade och unga undrar säkert vem Anders Danielsson var, som fått en egen väg uppkallad efter sig.

Vem var denne Anders Danielsson? Forskar man i gamla hävder finner man att bland annat Pehr Thomasson har utgett en ganska fin biografi över honom år 1877, men även andra har skrivit om honom.

I Thomassons biografi står bland annat följande: "Anders Danielsson är namnet på den störste och märkligaste av folkets män som Sverige i senare tider frambragt. Utan att vilja sammanställa honom med Engelbrecht med vars öden och handlingar, hans ej kunna jämföras, kan man likväl med någorlunda trygghet påstå, att näst efter denne har fäderneslandet aldrig ägt någon medborgare, som utan att vara ställd på samhällsordningens höjder så enbart genom det han på god tro antagit och själv på egen hand lugnt och moget genomtänkt, uträttat stora ting. Ingen har likväl ens försökt antyda att han gjort något för egen vinning, att han egennyttigt bytt övertygelse eller att han låtit företräda eller muta sig."

Anders Danielsson i Bondarp var född den 14 januari 1784 i Gingri socken, Ås härad. Föräldrar var rusthållaren Daniel Persson i Bräckås och Ellika Gunnarsdotter. Tidigt uppmärksammades han för sin stora begåvning och sunda omdöme. Han var gladlynt och frimodig. Han blev skrivbiträde åt häradshövdingen i domsagan och var med vid tingen. Då han hade en driven handstil och snabbt fick juridiska kunskaper och hade lätt för att uttrycka sig i tal och skrift, blev han en fin talare och god debattör. Allt sådant uppskattades redan på den tiden av en folkets förtroendeman. Enligt gamla anteckningar ska han ha varit dräpande ironisk och svår att ge stickord. Han ansågs dessutom ha ett fördelaktigt utseende, vara omtyckt av flickor, hygglig och foglig.

Varje härad ägde då rättighet att till riksdagens bondestånd sända en representant. Flera härader kunde dessutom förena sig om en riksdagsman, men denne hade alltid bara en röst, allt enligt då gällande riksdagsordning. I 1810 års riksdagsordning hette det: Vid omröstning har varje ledamot en röst, oaktat han är fullmäktig för flera valkorporationer. Som 25-årig valdes Anders Danielsson till riksdagsman för Ås, Gäsene och Kullings härader till 1809/10

års riksdag, "revolutionsriksdagen". Han kom att representera flera härader, när det var som mest 27 härader, 17 i Västergötland och 10 i Bohuslän. I riksdagen blev han från början uppmärksammad för fyndig talegåva, oräddhet och klokhet. Han kom med i bankoutskottet och blev bankofullmäktig. Med kraft och oräddhet förde han böndernas talan och försvarade deras rättigheter.

Anders Danielsson var med om att välja Jean Baptiste Bernadotte till Sveriges kronprins. Då han kommit till Sverige var det egentligen han som regerade. Han hade långt större makt än vad författningen föreskrev. Alla böjde sig för hans vilja och någon opposition förekom inte. I historieböckerna kallas detta årtionde "de menlösa tiderna". Anders Danielsson var då regeringstrogen. År 1812 motsatte han sig införandet av allmän värnplikt och begränsning av tryckfriheten genom indragningsmakten. Han röstade för ökade bördor, som riksdagen lade på svenska folket. Hans tes var: "Landet behöver utomordentliga medel om det ska kunna upprätthållas."

Han var snar att genomdriva frågor som bondeståndet gillade, t ex upphävning av landtullen och frigivning av husbehovsbränningen. Borgarna ville ha bort gårdfarihandeln, men det gillade inte Danielsson. Han fick sin vilja igenom och en insamling, som knallarna gjorde för honom inbringade 10.000 riksdaler.

År 1818 höll han ett berömt tal, där han gick till räfst med adeln och påpekade den allmänna nöden och krävde ämbetsmannakårens minskning och frihet att driva näringar. Borgarna fick veta, att näringstvånget måste avskaffas och prästerna, att allmogen allt mer utarmas. Hans medhjälpare som motionsskrivare var publicisten Lars Johan Hierta och Viktor Dalman, personer som kom att betyda mycket som tidningsmän. Anders Danielssons politiska profil var näringsfrihet åt alla, bort med skråväsen, handelstvång, monopol, importförbud och privilegier. Samtidigt ville han ha sträng sparsamhet med offentliga utgifter för försvar, statsförvaltning och hovet. Han ville sluta byggandet av Göta Kanal och uppförandet av garnisonssjukhus. Vid riksdagen år 1823 slår Danielsson igenom som oppositionsledare och som bondeståndets talman. I sitt hälsningstal till bondeståndets representanter anger han till medstånden adel, präster och borgare oförblommerat, vilken politik som bondeståndet ämnade följa. Indragning av statstjänster, hänsynslös sparsamhet, grundskatternas avskaffande och inrättandet av en hypoteksanstalt för ordnande av jordbrukskrediten var frågor som länge varit stora önskemål inom bondeståndet. Det var reformer

han ville ha, framför allt en förbättrad folkundervisning, och han yrkade på en undervisning i landets grundlagar i skolorna. Han kom samtidigt i stark opposition mot regeringssystemet.

År 1827, då han blivit ledamot av statsrevisionen, kom hans bistra kritik mot regering och ämbetsverk. Han såg som sin kallelse att försvara fattiga och betryckta mot övergrepp av ämbetsmännen. Han ansåg att folk i gemen kunde klara sig utan uppsikt av ämbetsmän och påvar. Var Danielssons njugg mot mycket i statens verksamhet, var han så mycket mer frikostig mot kultur, skolor och folkundervisning. Hans berömda tes var: "Allmän uppfostran är det konstitutionella livets grundfäste." Han ville utöka ämnet historia på skolschemat och gymnasierna skulle undervisa mer om grundlagarna. Han ville ha anslag för översättning av isländska handskrifter och var den förste som motionerade om anslag till den första lantbruksskolan i Degeberg, Kålland, Skaraborgs län. Som motionär i riksdagen var han mycket flitig. Bland annat ville han korta mandatperioden från 5 till 3 år för riksdagsmännen. Han ville ha bort den förhatliga indragningsmakten. Här fick han först sitt stånd med sig, men sedan ångrade sig över hälften och röstade emot. Han ville ha offentlighet vid ståndens sammanträden. Representationsfrågan diskuterades halva 1800-talet, innan ståndén kunde enas om 2-kammarriksdag 1865-1866.

Anders Danielsson var varm anhängare av en riksdag, som utsågs genom allmänna val med allmän rösträtt. Under övergångstiden ville han ha det så att varje valkrets skulle välja en präst och en borgare, två bönder och en adelsman.

Den nya civillagen, som riksdagen antog omkr. 1825, ville han ha mycket mer radikal. Han ville ha bort att äktenskapet är oupplösligt och han ville att "oäkta" barn skulle ha arvsrätt, men han motsatte sig förslaget om lika arvsrätt för kvinnor och män. Han var också emot en föreslagen fattigvårdslag. Alla borde få arbeta så de kunde klara sig själva, ansåg Danielsson. Skatter var något som han kämpade emot. Han ville ha bort grundskatter och tionde. I stället skulle det vara allmän beviljning. Han ville ha progressiv beskattning på förmögenhet men nedsatt skatt för storsjöfiskare från Bohuslän.Hela sitt liv var han besatt av reformiver, social medkänsla och krav på människans frihet.

Riksdagen 1834/35 var den sista riksdag, som Danielsson bevistade. Det var då han representerade 27 härader och hade därmed 27 röster i riksdagen. Då arvodet var 2 riksdaler om dagen per härad

hade han en inkomst på ca 26.000 kronor för hela riksdagen, en mycket stor summa på den tiden. Hans stjärna var då som mest lysande. Han var nästan enväldig i bondeståndet, hade stora politiska kunskaper samt en stor ledarbegåvning. Då han var varmt uppskattad i sitt stånd fick han guldklocka, käpp och krycka i guld, allt för sina utomordentliga förtjänster. Men kort efter kom hans fall. Han var en man som inte rätt kunde förvalta sin ekonomi. Han hade köpt flera stora egendomar, sammanlagt fem mantal, mycket på den tiden. Då han litade på anställda, hade han ett stort kansli på 15 personer. Han var också en man som med tiden gillade stora, dyrbara fester. De sista åren var han direktör för Riksbankens kontor i Göteborg. För att färdas dit måste han ha kusk och vagn. Han hade då flyttat till Tollered, ca en mil från Göteborg. Plötsligt hade Danielsson stora skulder, ca 26.000 riksdaler omkring 1836. Det var mycket på den tiden. Givetvis var hans stora givmildhet mycket skuld till detta, och dessutom hade han delvis haft dåliga rådgivare ekonomiskt. Han var en man, som lämnade sin grova vadmalsdräkt och mer och mer ville vara en herreman med allt vad detta kan föra med sig. Han hade många anställda och hade blivit rundhänt och givmild med åren. Detta var nog delvis skuld till hans fall och ruin. Ovänner hade han gott om, som avundsjukt såg sitt tillfälle att sticka fram näsan. Av dem blev han anklagad för ett dyrbart, slösaktigt och utsvävande liv. Han var också mycket begiven på starka drycker, en festprisse, som gärna på sina fester anlitade "tärnor från värdshusen". Han skötte inte heller sina uppgifter. Många tyckte inte om att han ville vara en herreman. Hans undergrävda ekonomi blev tyvärr hans fall, fastän vänner försökte hjälpa honom. En insamling från hela landet gjordes, där både fattiga och rika gjorde sitt. Detta hjälpte inte, utan Danielsson måste sälja sina gårdar, några billigare än han köpt dem. Endast en gård, Surte i Angered, kunde han behålla. Detta gjorde att han fortfarande var valbar inom bondeståndet. Annars hade han varit utesluten och givetvis helt ute ur räkningen, en skandal med andra ord. Förre presidenten i Svea Hovrätt, Lejonhuvud, som var jurist och hovrättsman skrev om Danielsson: "Stockholmsluften och ledarställningen var inte bra för den enkle bonden från knallebygden. Det gick för honom som för mången annan. Övermodets eller förmätenhetens vällust blev Danielssons följeslagare i det allmänna levernet. Han blev förstörare, champagnedrickare, kräslig spelare och höll mot drygt arvode en och annan av värdshusets "tärnor",

så att den forne tarvlige dannemannen i alla stycken ombildades till en världslig rumlare, till en träl hemfallen under modet, sinnligheten och förförelsen. Han var ej mer den hedervärde, i västgötsk långrock av grått vadmal, utan en partigängare med galoscher och tulubb."

År 1840 hade Danielsson företagit förberedelser för att delta i riksdagen men insjuknade och dog efter några dagar den 22 april 1840 på sin gård i Surte. Jordfästningen skedde under enkla men värdiga former, och prosten Rehdin i Stora Lundby förrättade jordfästningen.

År 1805 hade Anders Danielsson gift sig med sin kusin Katarina Andersdotter från Bondarp och hade med henne två barn.

"När Danielsson dog, var de rika inkomsterna förskingrade i bredd med den ärvda, icke obetydliga, förmögenheten. Och han kvarlämnade åt sin familj och åt sin fosterbygd dåliga affärer och ett tvetydigt rykte. Men inför oppositionen blev han en nationens man liksom inför den sansade rättvisa opinionen, då han alltid borde, sina brister oaktat, bliva en utmärkt personlighet. Såsom en gärd av tacksamhet och erkänsla för den bortgångnes medborgerliga förtjänster voterade 1841 års riksdag om en årlig pension åt hans änka och barn," skriver Carl Grimberg i sin bok Svenska folkets underbara öden.

Anders Danielsson levde i en tid då Sverige började industrialiseras och en ny tid bröt fram. Anders Danielsson var en av de förtroendemän som förstod att den gamla goda tiden, som var god bara för ett fåtal, var slut.

Stig Flyckt

De reformer Anders Danielsson arbetade ivrigast för fick han emellertid inte uppleva. Folkskolefrågan, vars hjärtlösa försummande han gisslat i avskedstalet 1830, blev löst 1842. Skråtvånget, som han förgäves dragit upp till debatt gång efter gång, avskaffades 1848, men fullständig näringsfrihet infördes först 1864. Grundskatternas successiva avskaffande genomdrevs 1892, och indelningsverket avfördes definitivt från den politiska debatten 1901; 90 år efter det Anders Danielsson första gången dragit upp frågan om de orättvist fördelade bördorna. Från Anders Danielsson härstammar åtskilliga av de politiska idéer, som senare generationers bondeledare, Hans Jansson och Carl Ifwarsson, skulle få se genomföras. Anders Danielsson är initiativtagaren och grundläggaren.

Källa: Jane Sundström, Anders Danielsson i Gingri - Riksdagsman 1809-1835 (1960)

Anders Danielssons minnessten vid Folkhögskolan. Foto Ebbe Andersson.

SVERIGES FÖRSTA SPETSFABRIK I GINGRI

Gingri är till stor del en jordbrukssocken, men i socknen fanns en fabrik, som var den första i Sverige inom sitt område.

Borås Spetsfabrik grundades 1891 i Borås - därav namnet - av Axel Rydin. Denne hade köpt maskiner från Tyskland, och den första maskintillverkade spetsen gjordes 1892.

Tekniken att binda trådar kring varandra, så att det bildas ett gallerverk, kom troligen till på medeltiden och spetsar blev högsta mode på 1500- och 1600-talen i halskrås och kragar. De knyppplades för hand, men år 1808 uppfann engelsmannen John Heatcoat tyllvävstolen eller bobbinetmaskinen, vilket ledde till maskintillverkning av spetsar. Maskinen kompletterades 1831 med Jacquards revolutionerande mönsterstyrning med hålkort. Vid mitten av 1800-talet tillkom även flätningsmaskiner.

Axel Rydin utnyttjade alltså dessa uppfinningar och anlade Borås Spetsfabrik. Redan år 1892 - ett år efter grundandet - flyttades fabriken till Gingri, där ett vattenfall i Viskan köpts in. Risbro tullmjölkvarn blev utgångspunkten för Axel Rydins fabrik. Vattenfallet hade tidigare liksom fallen vid Mölarp utnyttjats för att driva kvarn och såg. Vattenkraft drev maskinerna under de första åren, och fabriken växte från ett 40-tal maskiner till ca 130 maskiner omkring 1900.

Axel Rydin dog redan 1893, men yngste sonen Erik, som då bara var 22 år, blev fabriksledare.

Nybyggnader ägde rum 1898 och 1904-05, då även den gamla kvarnen togs i anspråk. Vidare byggdes bostäder för arbetare och tjänstemän, så att ett litet brukssamhälle uppstod.

Arbetarna vid fabriken var unga. År 1893 var den äldste 19 år, och han blev sedan verkmästare. Det var befolkningen på orten, som fick arbete på fabriken, och arbetsstyrkan var från början ca 10 personer. En kvinna, som anställdes på 1890-talet berättar, att lönen var 67 öre per dag. Arbetstiden sträckte sig från kl 6.00-19.30 med raster för frukost, middag och aftonvard. När produktionen ökade, blev arbetsuppgifterna mer specialiserade. I gamla Nykvarn blev det lagerlokal, i spolsalen arbetade kvinnliga arbetare och vid spetsmaskinerna i "väveriet" fanns manliga vävare, som arbetade i skift. På färdiglagret och i sysalen fanns kvinnlig arbetskraft. Tillverkningen var under de första årtiondena blandad, och man gjorde både spetsar, band och snören. Variatio-

nerna i mönster var inte så stora, men på Tekomuseum finns än i dag en båtmodell med segel av spetsar i olika utföranden. Modellen visades på Industriutställningen i Malmö 1896. Spetstillverkningen tog sedan överhand, speciellt när spetsar blev vanliga inom modet.

Olika yrken gick ofta i arv inom familjen, och man var stolt över yrkeshemligheter, som noggrant bevarades. År 1941 hade fabriken 110 anställda och dessutom ett stort antal hemarbetare. I fabriken fanns 400 maskiner, och man förbrukade ca 50 ton garn per år för att framställa ca 5,3 miljoner meter spetsar och band. Produkterna såldes i Sverige och i de nordiska grannländerna.

Fabriken medförde förutom arbetstillfällen fördelar för bygden av annat slag. År 1916, då det under första världskriget rådde brist på fotogen för belysning, anlades ett elverk några hundra meter väster om spetsfabriken. Detta elverk användes först som kraftkälla för fabriken men kom sedan att ge elkraft åt en stor del av bygden. Sju socknar, bland dem Gingri, försågs med ström. Det finns planer på att utnyttja det igen.

En annan fördel för Gingri var den låga kommunalskatten. På 1940-talet hade socknen den lägsta kommunalskatten i Älvsborgs län.

Under efterkrigstiden tillverkades spetsar av hellinnekvaliteter fram till fabrikens nedläggning år 1970. Några av de äldsta maskinerna finns nu på Tekomuseum i Borås, som även gjort en utställning kring Borås Spetsfabrik. Där säljes också "Mor Idas klut". Originalet var vävt i bomull med åttaskafts gåsögonmönster och den som ägt kluten hette Ida Sofia Gustafsdotter och levde 1870-1929. Hon gifte sig 1894 med Johan Severin Johansson på Öna Storegården i Tärby. På fredagarna brukade hon gå till spetsfabriken och sälja smör, som hon förvarade i kluten.

För "mor Ida" och för många andra i bygden betydde spetsfabriken mycket för deras vardag.

Källor: Artikel i BT 21/11 1941
Utställning på Tekomuseum

Ann-Britt Boman

När nu Fristadsbygden sätter punkt för sitt första decennium känns det riktigt att redaktionen får lite nytt blod i ådrorna. Jag tackar mina redaktionskollegger för ett fint samarbete och hoppas min efterträdare kommer att trivas lika bra med arbetet och samvaron, som jag gjort. Birgitta Andersson.

Risbro kvarn. Foto Gunnar Boman.

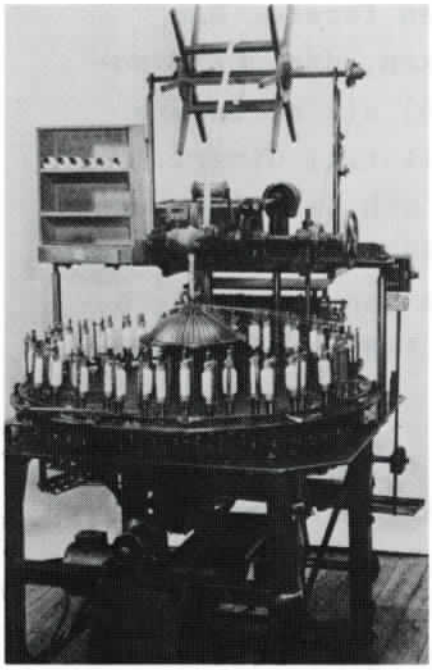

Spetsmaskin 1920. Foto Tekomuseum.

Fallet vid Spetsfabriken. Foto Olle Engvall.

TILL FRISTADSBYGDENS LÄSARE

Fristads Hembygdsförening har under flera år fått mottaga gåvor . Vi är mycket tacksamma för dessa gåvor och hoppas att även under kommande år få hjälp med att dokumentera den tid som gått och den tid vi lever i. Om Du kan hjälpa till med detta , så ta kontakt med Waldemar Johanneson tel 60565 eller Ann-Britt Boman tel 61921. Tack på förhand!

EN GINGRIGÅRD MED ANOR OCH SLÄKTEN RIDDERBJELKE

I Gingri socken finns gårdar, som har med släkten Ridderbjelke att göra. En av dem, Stakaberg, besöker jag en januaridag och träffar ägaren - Lars Ridderbjelke. Jag får veta en del om släkten, som har sitt ursprung från slutet av 1500-talet. År 1695 adlades ätten, och medlemmar deltog bl a i 30-åriga kriget och även i Carl X:s krig i Polen och Danmark.

Tyvärr förstördes många intressanta handlingar från den tiden vid en brand omkring 1890. Man lyckades rädda handlingarna, men från gårdsplanen blåste de in i lågorna.

Vad man däremot har i sin ägo är släktens fina vapen på ett lacksigill, ca 15 cm i diameter och sköldebrevet skrivet på pergament och undertecknat av kung Karl XI. Det är värdefulla handlingar, som förvaras i bankfack.

Ätten Ridderbjelke lever idag bara vidare i Gingri. Ursprungligen hörde den hemma i Södermanland, Östergötland och Skaraborgs län. År 1777 flyttade en gren av släkten till Sjuhäradsbygden. Det var Abraham Daniel R. (1774-1840), som blev den förste. Han flyttade till gården Loftsdal i Ljushults socken, där också sonen Carl-Åke föddes. Han kom senare (1825-1896) att arrendera St Hjortsered och därmed hade adelsätten kommit till Gingri. Liksom för fadern lockade den militära banan, och Carl-Åke tjänstgjorde på Fristad hed. Hans son Axel (1856-1940) blev jordbrukare och köpte in St Hjortsered av kronan. Av Axels söner övertog Daniel (1896-1982) gården och andre sonen Oskar (1898-1973) köpte Stakaberg i Gingri.

På den gården bor idag sonen Lars (f 1922). I sin ägo har han tidigare haft en mängd auktionsföremål, men många av dem är borta. En snedklaffbyrå med överskåp pryder sin plats i ett av rummen och Lars visar mig också en gammal brudsadel från 1782, som härstammar från Öna Storegården i Tärby. På St Hjortsered förvaras en gammal krigarsäng, som följt släktens krigare under fälttågen. Sängen förstördes ej vid branden på 1890-talet, eftersom den just då fanns på annan plats.

Om Gingri i övrigt har Lars en del att berätta. Han minns t ex den gamle Ludvig som bodde i Skarbro. Vid ett besök hos den gamle mannen på 30-talet, fick Lars se träfigurer snidade av Döderhultaren, som den gamle mannen haft kontakt med. Han minns som barn när stugan kördes till Gingri samhälle, där den står idag och förvaltas av hembygdsföreningen.

Kröklings gård har haft många ägare. En färgstark person - L E Björkman - bodde där i början av seklet. Han var redaktör och i Borås hade han bl a bott i Nymanska huset, som idag flyttats till Ramnaparken. Björkman gav ut böcker om djurskydd och natur. En diktsamling, "Blandsäd", utkom 1916. Det är ett litet häfte, som idag är svårt att få tag på.

Idag bor Lars broder Bengt på Kröklings gård.

Lars morfar Albert Karlsson (1852-1929) kom från Öna Storegården i Tärby. När restaureringen av Tärby kyrka var aktuell lyckades han rädda det solur, som idag finns utanför kyrkan. Säkerligen förstördes mycket vid det tillfället. Man insåg inte, att det fanns saker av värde.

Stakaberg ligger vid en urgammal väg, som förr passerade gården. Vägen kom från Borås och gick över Gingri och Tärby mot Falköping. Förr leddes vägarna uteslutande fram på höjdpartier.

På ägorna runt gården har man funnit slagg av järnmalm, vilket tyder på framställning av myrmalmsjärn i primitiva ugnar.

Pratstunden med Lars Ridderbjelke avslutar jag ute på gårdsplanen. Jag har fått kontakt med en adelsätt, som för mer än 150 år sedan hamnade i Gingri.

A-R Sandberg

Skarbrostugan på sin rätta plats 1928. Ludvig Johansson, Elsa Larsson, Johan Johansson

Gingribo gjorde den första intervjun i Sverige

Den 6 april 1880 förekom i Borås tidning en "Veckorapport från huvudstaden". Den hade som rubrik: En "interview". Det var korrespondenten Klas Ryberg, som gav en av sina sedvanliga veckorapporter, och den innehöll den första tidningsintervjun i Sverige.

Klas Ryberg var född i Gingri 1843 och var son till gårdfarihandlanden Gustaf Johansson och hans maka Clarissa Persdotter. Hans förfäder hade i flera hundra år ägnat sig åt gårdfarihandel. Fadern ville gärna läsa och misskötte affärerna. Han dog i nervfeber, endast 35 år gammal. Modern var släkt med riksdagsmannen Anders Danielsson. Hon måste nu försörja sig och de tre barnen. I början kom de till fattigstugan, där den ena systern dog. År 1860 flyttade modern Clarissa, systern Sophie ochClaes till moderns bror, Per Persson i Istorp. År 1870 flyttar Claes Gustafsson från Istorp till Göteborg och kallar sig Klas Ryberg. Redan många år dessförinnan hade han vistats i Göteborg, bl a som elev vid elementarläroverket.

Redan i Gingri hade pojken Claes visat begåvning och läslust, och vid nio års ålder kunde han bibeln utantill. Någon skola fanns inte i Gingri, men han lärde sig stava av en äldre syster. Det berättas att han gick från hus till hus och letade efter läsning. Man ansåg, att han borde få studera till präst. En morbror kunde hjälpa honom, och år 1856 inskrevs i Göteborgs elementarläroverk Claes Gustafsson Ryberg, född i Gingri. Där gick han i sju år, men universitetsstudier för prästexamen hade han inte råd med. Han läste dock teologi på egen hand, fick venia, alltså rätt att predika, och började hjälpa till i olika församlingar som predikobiträde, bl a hos kyrkoherde Wallin i Stora Lundby. Denne hade ett mycket stort bibliotek och Ryberg blev inspirerad att själv börja skriva. Han sände in några alster till tidningar och fick fast anställning vid den göteborgska tidningen Förposten.Viktor Rydberg ansåg honom vara ämne till en svensk Dickens. I Förposten skrev han bl a dagsversar, rättegångsreferat och roliga skildringar av livet på landet och från Göteborgs hamn och gator. Tidningens upplaga ökade från 90 till 5000 lösnummer i veckan.

Ryberg fick så småningom anställning vid Dagens Nyheter i Stockholm, där han blev arbetskamrat med August Strindberg. Ryberg och Strindberg var nära vänner, men även Ryberg drabbades av den store författarens vrede, när han råkade kritisera "Det nya riket". Se-

dan skrev Strindberg ett försoningsbrev, och vänskapen togs upp på nytt.

Klas Ryberg arbetade senare bl a på lantmannapartiets tidning Svenska Medborgaren, och han var länge korrespondent till landsortspressen. Han fick smeknamnet Landsortsprofeten, sedan han börjat sina Veckorapporter från huvudstaden. Så publicerades då den 6 april 1880 i Borås Tidning den veckorapport, vilken innehöll den första intervjun i svensk press. En ny värnpliktslag var aktuell, och ett rykte gick att andra kammaren skulle upplösas, om lagen ej antogs. Han ville ha upplysningar om saken, men inget orakel kunde ge honom ett svar. Klas Ryberg berättar själv:

"Jo, ett sådant fanns i någon av regeringens ledamöter. Ordet 'interview' svävade för mina tankar. Jag sökte att finna ett svenskt uttryck för detta men lyckades ej. Dock, det skall väl komma, när saken blivit inhemsk. Det fanns även en tid, när ovannämnda konstiga ord ej hade den betydelse det nu har, varken i Amerika eller i England.

När medlemmar av 'andra statsmakten' eller riksdagen ha rätt att interpellera 'första statsmakten' eller regeringen, varför skulle ej medlemmar av pressen - tredje statsmakten, som den kallas och vilket namn den må bära - kunna anhålla om upplysningar i en fråga, som står på dagordningen.

Detta resonemang gjorde slag i saken. Någon timme därefter sände jag mitt visitkort in till en högt stående statsman och anhöll om ett samtal."

Ryberg blev mycket väl mottagen av den höge statsmannen, men han nämner ej dennes namn. Intervjun gav inte Ryberg de upplysningar han ville ha, men "varför dessa försiktiga svar om det gällt något som gripits ur luften?"

Redan samma vecka prövade andra tidningsmän att göra intervjuer, och denna metod att skaffa sig information blev etablerad.

Klas Ryberg utgav också skrifter i olika ämnen, bl a "Sannskildring av mördarne Hjerts och Tektors lefnadsäfventyr och sista stunder". Dessa hade blivit dömda för mord och avrättade. Han analyserar där, varför de blev brottslingar och diskuterar dödsstraffet och fångvårdens humanisering. Bland andra skrifter av Klas Ryberg kan nämnas Thor och Hvite Krist 1877, Hämnaren vakar 1878 och Sedemålning från Nordens forntid 1884. År 1888 utgavs Präster och lekmän - porträtter från senaste kyrkomötet. Denna

bok väckte uppskattning för dess karakteristiker av kända personligheter.

Klas Ryberg var gift med Therese Winborg, prästdotter från Bohuslän, och i deras hem i Sundbyberg utövades enligt en vän "äkta gammaldags svensk gästvänskap". Hemmet blev en samlingsplats för politiker och journalister ur skilda läger.

Ann-Britt Boman

Källa: Artikel i BT 15)1 1978 av B R Dungel

Hela västra Sveriges hembygdsintresserade konferera i Fristad.

Under denna rubrik kunde man den 10/7 1928 - för 60 år sedan - läsa i Westgöten? om årets västsvenska hembygdskonferens. Det var den sjätte i ordningen. Ett hundratal personer samlades i Folkhögskolans högtidssal. Hembygdsnämndens ordförande professor Hjalmar Lindroth i Göteborg hälsningstalade och landshövding Axel von Schneidern förklarade kongressen öppnad.

Museiintendent Albert Andersson inledde diskussion i ämnet: Vad bör göras för att åstadkomma bättre samarbete mellan västsvenska muséer?

Efter middagen föreläste Klas Olofsson i Björksäter i ämnet Finkulturen i forna dagar i Ås, Vedens och Gäsene Härader. Föredraget innehöll både sakkunskap, humor och poesi och illustrerades med en rad tablåer. Därefter talade fil lic Åke Campbell, Fristad, om Kulturlandskapet. Föredraget understöddes med ljusbilder. På kvällen hade man samkväm i högtidssalen då skolan underhöll med sång och musik. På söndagen begav man sig på bilutflykt, ledd av Dr Blomgren. Under färden studerade man fornminnen i Fristad, Varnum, Härna, Hällstad, Dalum och Vist. Middag intogs på Kafé Trädgården och därefter besöktes De sju häradernas kulturhistoriska museum, där samlingarna visades av dr Blomgren. Så följde avskedssamkvämet varvid Klas berättade gamla historier.

BA

Fristad Herrfrisering

TORGET I FRISTAD

— DEN TRIVSAMMA SALONGEN —

• Ingen tidsbeställning

MED DYNAMIT I LASTEN

Det var på våren 1934 som jag av en händelse läste en annons under rubriken Lediga platser i en tidning. Jag kan för mitt liv inte minnas om det var i Borås Tidning eller i Vestgöten - men en utav dem fick det lov att vara.

Annonserna under denna rubrik var sannerligen lätträknade under detta år - men här hade jag alltså en som lät lockande. En bonde i Borgstena - som även var sågverksägare - sökte "en kraftig yngling som var van vid hästars skötsel och även skogskörslor" .... God lön och ordnad arbetstid ställdes dessutom i utsikt - och jag gick därför direkt och ringde det utsatta telefonnumret. Jodå - vi kom överens och jag packade ner mina fåtal ägodelar i en väska - polletterade min gamla trampcykel och löste enkel biljett till Borgstena.

Jag hade haft tur att komma till ett bra ställe - kost och logi var över förväntan - och på lönen var heller inte att klaga. Jag fick börja med att köra ut timmer från en del avverkningsplatser inne i skogen och ut till farbara vägar. Det var ett friskt och självständigt arbete och inget ackordsjäkt - och jag trivdes verkligen.

På grund av arbetets art hade jag just inga arbetskamrater - och något egentligt föreningsliv fanns vid denna tid inte på orten. Jo - det fanns faktiskt en förening - och det var en ganska så livaktig schack-klubb. Några kvällar i veckan samlades medlemmarna på Hildings café, som var den enda "offentliga" lokalen i samhället - om man undantar några frikyrkliga möteslokaler.

Det fanns många goda spelare i klubben - och jag vill minnas att man utkämpade knivskarpa klubb-matcher mot andra klubbar i trakterna - men så inträffade det plötsligt någonting. På Hildings café släntrade en kväll in några killar som ingen kände - och deras dialekt förrådde att de kom nånstans norrifrån. Schackspelet var i full gång - och det spelades nästan vid varje bord. Så blev det då ett bord ledigt - och en av de nya frågade lite försiktigt om det var nån som ville ta ett parti med honom. Jodå - det fanns det visst - och en av klubbens bästa spelare hämtade schackbräde och pjäser - och så började man då att spela. Alla var lite nyfikna på hur många drag som borgstenaspelaren skulle behöva för att vinna över den okända gästen. Man spelade en stund och det framgick snart att den nya killen var helt överlägsen sin motspelare.

Han spelade under tystnad - och så lutade han sig tillbaka i stolen

och sade lite korthugget: - Du är schack och matt om två eller tre drag! Borgstenaspelaren gjorde en överblick av ställningen - suckade djupt och sade sedan: - Ja så sannerligen - men jag hoppas att du ger mej tillfälle till revansch. Detta mötte inget hinder - men det hela upprepades. Nu var man nyfiken på vem spelaren var - och om han tidigare spelat tävlingsschack - och i så fall vilka framgångar som han haft. Killen rörde allvarligt och liksom lite frånvarande om i sin kaffekopp och sade sedan: - Jag har varit norrbottenmästare under de senaste 3-4 åren! Man såg hur borgstenaspelaren lyste upp, ty mot en sådan motståndare var det ingen skam att förlora.

Men vad var det då för några killar som ingen kände igen - i den lilla socknen där alla kände alla? Jo detta fick man snart reda på. Vägbygget 616 Fristadsvägen, som var det officiella namnet på detta i AK:s regi påbörjade arbete, hade nyligen startat och det hade redan anlänt ett hundratal arbetare - i huvudsak hemmahörande i Kiruna och Malmberget. Dessa var förlagda på flera olika ställen i Borgstena och i Mollaryd.

Vägarbetet utfördes på det mest primitiva sätt. Schaktade gjorde man med tillhjälp av spadar och spett och jordmassorna kördes sedan i tippvagnar på smalspårig räls eller i vanliga skottkärror (med järnhjul). Så stötte man på berg och stora stenar här och var - och då blev det aktuellt att spränga.

Vid denna tid fanns det en bestämmelse att sprängämnen (krut, dynamit och tändhattar) inte fick forslas på landsvägar med bil - och återstod då bara häst och vagn.

Bonden som jag jobbade hos hade ibland ställt häst och kusk till AK:s förfogande för transporter av material utmed vägsträckan. Kusken det var jag - och detta var ett omväxlande och trevligt arbete. Jag kom i god kontakt med de flesta av jobbarna - vilka var verkligt fina killar som på grund av den stora arbetslösheten i malmfälten blivit tvungna att ge sig iväg ända ner till södra Sverige för att inte svälta ihjäl därhemma.

Det var kärva och fåordiga grabbar, som varit med om lite av varje - men de var de mest fina kamrater som man kunde tänka. Många av dem var halv-finnar och en del av dem även av same-släkt - vilket också framgick av deras efternamn. Påfallande många var goda schackspelare - men det fanns också en hel del elitbrottare bland dem.

På dessa breddgrader var det inte så många som hört talas om den - och detta berodde på att de nästan utan undantag var AIF-are.

Dessa bokstäver betydde Arbetarnas Idrottsförening - och i det röda Norrbotten var dessa klubbar i övervägande majoritet. Brottarklubbarna i Borås fick snart reda på vilka fina brottare som det fanns bland AK-arna i Borgstena - och de blev inbjudna att komma in till stan och träna i deras fina lokaler. Dessa inbjudningar skedde givetvis med den baktanken att de skulle värvas över till Boråsklubbarna - men här bedrog man sig. Av det dussintals brottare som var inne i stan och "provbrottades" var det (om jag inte minns fel) bara två som nappade på krokarna - och detta var i första hand beroende på löfte om fasta och välbetalda jobb. Deras namn är ovidkommande - men det kan nämnas att de redan under första året kom att tillhöra svenska eliten i sina respektive viktklasser.

Relationerna mellan AK-arna och den yngre delen av den manliga (bofasta) befolkningen var inte alltid helt friktionsfri. Och anledningen var den gamla, triviala - nämligen Kvinnan! Här kom det helt plötsligt ett hundratal unga livskraftiga och dansanta killar - som dessutom kunde konversera och väckte det lilla samhället ur dess törnrosasömn. Konkurrensen resulterade i en del uppslagna förlovningar - och det kastades många dolska blickar bakom bondgårdarnas gardiner där AK-arna drog fram. Så småningom lärde man sig att acceptera varandra - och "de främmande fåglarna" började mer och mer att acklimatisera sig i de nya omgivningarna - och bästa beviset för detta var väl att många av norrlänningarna efter arbetets slut stannade kvar och gifte in sig bland de bofasta.

Och så var det då dynamiten. En dag kom schaktmästaren och frågade om jag ville åtaga mig att köra dynamit och tändhattar från Borås och utmed hela linjen från Örlanda i Borgstena och nästan ända upp till Torpåkra. Utav mina gubbar - fortsatte han - finns det ingen som har sett en häst på vykort och nu har jag frågat bonden som äger hästen om han vill ställa häst och vagn och kusk till förfogande. Häst och vagn var inget problem - men kusken får du själv träffa överenskommelse med - hade bonden svarat.

Jag började nu att ana att det kanske skulle gå att utverka lite extra förmåner - dels för "riskmomentet" och dels för att kuskar tydligen inte växte på träd. - Vi måste börja att spränga fortast möjligt - sade schaktmästaren - och om du åtager dej att köra, så skall jag försöka att utverka lite traktamente utöver din fasta lön. Vi kom överens, och så började jag ett av de mest "udda" arbeten som jag haft i hela mitt liv - nämligen som dynamit-kusk!

Leverantör var Strömkvists järnhandel i Borås - och dynamiten skulle hämtas i deras förråd som var beläget en bit in i skogen vid re-

gementet.

I Borås fanns det vid denna tid något slag av "lokal ordningsstadga" som föreskrev att det måste vara poliseskort vid transporten genom staden! Två poliser mötte upp vid gamla soldathemmet - och följde sedan skjutsen genom staden och ända upp till Frufällan. Varje transport bestod av ca 350 kg dynamit och ett tusental tändhattar. Ofta bestod eskorten av en polis som hette Steen och så gamle diskusbjässen och kulstötaren Kinna-Berg - som jag var god vän med sedan min tid i Kinna IF. Ibland tände jag en cigarett där jag satt på mitt explosiva lass - men då var strax poliserna framme och talade om att detta var strängt förbjudet. Om du bryter mot bestämmelserna och något skulle hända - sa Kinna-Berg - så riskerar vi att åka åt helsike .... Jag framhöll då för honom att med tanke på lassets beskaffenhet så hade vi alla tre goda chanser att komma till den adressen.

AK:s traktamenten räckte mer än väl till cafébesök både på fram- och återresan samt även till middag, vilken intogs på Noréns matsalar på Lilla Brogatan. Vid denna tid kunde man på detta matställe äta sig proppmätt för det facila priset av kr 1:20! Jag "parkerade" märren utanför på gatan - och gav henne lite hö ur en säck - och behövde aldrig bekymra mig om att binda henne - ty hon stod kvar och åt så länge som det fanns hö kvar. OBS att middagen intogs innan jag lastat!

Det var en åskrik sommar - och då blixten ofta slog ner i träden utmed vägen så skalv det till i den gamla märren - och hon gick nästan ned på knäna. Det blev dock aldrig något nedslag i lasset - ty i så fall hade väl dessa rader aldrig blivit skrivna. Vid en del avlastningsplatser utmed sträckan togs lådorna omhand av sprängarbasarna som efter åratals arbete i gruvorna hade lärt sig att handskas med sprängämnen. Jag kippade efter andan varje gång som de ryckte ner en låda så att det sjöng i vägen. Men killarna visste liksom vad dynamiten tålde - och det hände aldrig något tillbud.

Många av arbetslagen tjänade så lite att de knappt kunde livnära sig. Detta var kanske en av anledningarna till att några av killarna började att exprimentera med en sak som inte var helt lagenlig - men som det skulle visa sig att de behärskade till fulländning. De började alltså med sprittillverkning - och detta i en sådan skala att det skulle bli landets (vid denna tid) största lönnbränneriaffär.

Det var en del närmast otroliga turer såväl före som efter att det hela uppdagats - men det är nu för länge sedan preskriberat - och

ingen har idag någon glädje av att ånyo börja att röra i det. Huvudparten av "drickat" transporterades på underliga vägar till Borås - och det var inte klokt vilken uppfinningsrikedom som man ådagalade vid denna del av "rörelsen" .....

Några (än idag levande) personer skulle spricka av ilska om de fick reda på hur de grundlurades vid denna hantering - som faktiskt skedde utomhus - men med en imponerande teknik som gav ett resultat som inte stod "bolaget" efter!!!

Det kan kanske tilläggas att jag många, många år efteråt träffade en del av killarna uppe i malmfälten - och fick då reda på detaljer som skulle kunnat ge stoff till en roman. Eller för att vara lite vitsig: En roman med romans! En av "huvudpersonerna" sade (med spelad fromhet): Herrens vägar äro outrannsakliga - men den Lede är nog inte heller så dum - och man skall lära sig att aldrig blanda in fruntimmer om man skall koka brännvin! Jag begrep vad han menade - men det hör liksom inte hit.....

Jag kom nu av en händelse(!) att tänka på dans - och då är det en episod som jag gärna skulle vilja relatera. På en danstillställning i Skalle (utan Fristad) bjöd jag en gång upp en flicka som visade sig kunna dansa något alldeles fantastiskt. Själv var jag inte helt obevandrad i denna konst - och vi dansade mest varenda dans tillsammans. Det "var" egentligen aldrig något mellan oss - men vi trivdes tillsammans - och stämde ofta möte på olika dansställen, där vi dansade i timtal. Hon jobbade i Fristad - men hade sina rötter i Ljung (eller Annelund) - och en gång träffades vi på en sommarfest i Torpåkra - där man bland övriga attraktioner hade en sådan udda "grej" som en tävling i maratondans! Vi ställde upp - och efter att ha dansat polka, vals, shottis och hambo oavbrutet i en timma och fem minuter stod vi som segrare! Flickan var då svimfärdig av trötthet - och själv var jag nästan lika slut. Priset bestod av en saladjär av kristall som var placerad på en silverbricka - och alldenstund som man inte gärna kunde dela detta pris - så fick hon behålla hela härligheten. Skulle dessa rader komma under ögonen på dej lilla flicka - så skall du vara förvissad om att jag aldrig glömmer våra underbara danser - och speciellt då vår maratondans! Och jag hoppas att "vår" saladjär står på hedersplats på ditt bord vid högtidliga tillfällen!

Så förflöt det en väldig massa år - och jag hade under tiden hunnit att sadla om och blivit underhållare på heltid. Jag besökte då ett pensionärshem i "den trakten" - och efter programmets slut blev jag

bjuden på kaffe i personalmatsalen. Som vi sitter där och fikar - får jag se hur det stod en gammal tant i dörren och fixerade mej. Så sken hon liksom upp och sade med ett rart leende: - Har inte du jubbat i Borstena för många år sen? Jodå - detta kunde jag ju inte neka till - och då kom det: - Jo, ja töckte la att ja kände igen dek - du va den grannaste karn i hela sockna - å du va den förste sum kööste mek!

Jag glömmer aldrig personalens råa gapskratt - och uppmuntrad av skratten så fortsatte hon: - Ja hugar att dä va på en sparkstötting utanför missionshuset! Jag kände att jag rodnade - och ju värre flabbade den arma vårdpersonalen.

Tanten hade något i blicken som jag tolkade till att hon inte haft något emot en da capoföreställning - och jag var tvungen till att smita ut bakvägen till bilen då jag skulle resa därifrån. Kom sedan inte och säg att det ingenting händer! Varken nu eller i flydda tider!

Carl-Erik Törnqvist

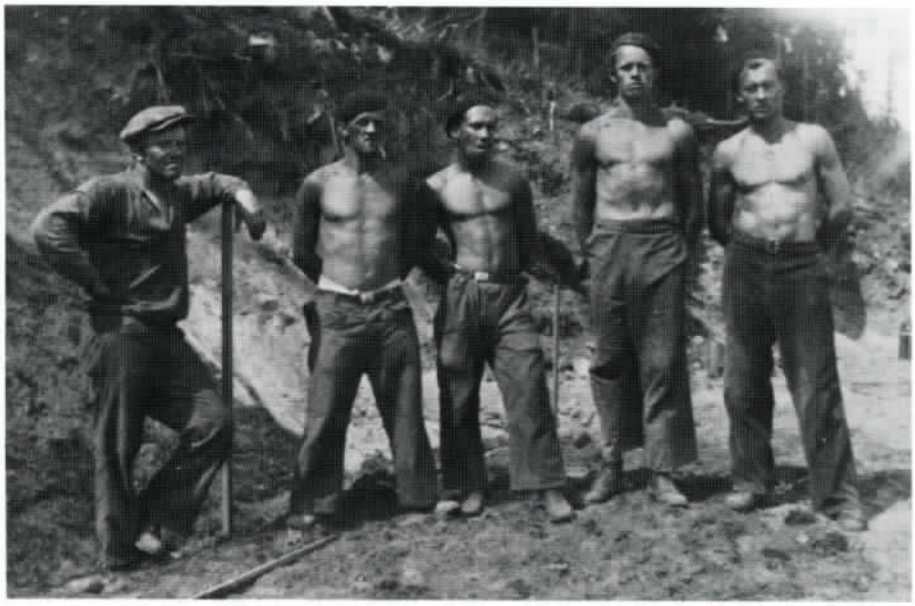

Bild från vägbygget 616 Fristadsvägen 1934. Schaktmästare Bjuré, Josef Edfast, Gustav Åström, C-E Törnqvist, Bruno Rausti.

NOLHAGA STÄRKELSEFABRIK VID VÄNGA KVARN

Stärkelseframställning är av gammalt datum. Under antiken gjorde man stärkelse och hade vete som råvara. På 1600-talet hade officerarna bl a fina stärkta manschetter och kragar. Stärkelsemjöl blandades med blomblad från rosor, jasmin och viol och sedan rörde man om i blandningen. När blommorna lämnat sin doft lade man dit nya och till slut fick man önskad doftstyrka. Man pudrade sig sedan med detta i t ex peruken för att dofta gott.

Så småningom kommer potatisen till Sverige och Eva Ekeblad, född de la Gardie, (1724-1786), experimenterade hemma i köket på Stola

Nolhaga stärkelsefabrik Vänga.

Foto Curt Ylving.

herrgård i Skaraborgs län med potatis och fick fram brännvin och potatismjöl. Hon invaldes f ö som den första kvinnan i Vetenskapsakademin 1748.

I Sverige fanns 1860 tre stärkelsefabriker, 1871 tio och 1900 93 st. I dag finns fyra moderna fabriker koncentrerade till Skåne-Blekinge samlade under "Stärkelsen" med huvudkontor i Karlshamn.

Nolhaga stärkelsefabrik vid Vänga Kvarn byggdes på 1890-talet. Verksamheten upphörde 1944. Sven M Johansson ägde då maleriet. Byggnaderna revs på 1950-talet, men inventarierna bevarades av David Svensson, Vänga Kvarn. Flera kar såldes till maleriet i Sölebo i Fristad. Två har återkommit till det nyuppbyggda maleriet.

Mängden potatis som maldes varje höst varierade med potatisskördens storlek. Då mängden stärkelse i potatisen kunde variera år från år, gjorde man först en provmalning. (Vid regniga år innehåller potatisen mindre stärkelse.) Man fick då fram hur mycket potatismjöl det blev efter en viss mängd potatis.

Då kunden lämnade in potatisen mättes den i hektolitermått. I utbyte fick då kunden mellan 7-10 kg potatismjöl per hektoliter inlämnad potatis. Variationerna här hänförde sig till kvalitén på den inlämnade potatisen och hur mycket mjöl man fick fram vid provmalningen. Mjölet som sedan blev över efter att varje leverantör fått sin del såldes till konsumenter, affärer och slakterier. Detta var inkomsten för stärkelsefabriken.

Prov på potatismjölet skickades till Kristianstads kemiska station för analysering.

Själva malningen av potatisen påbörjades i regel vid 16-17-tiden

(kaffedags) och pågick till 22-23-tiden. Ibland ända till midnatt. Tidigt på morgonen tappades vattnet ur karen. (Stärkelsen hade då sjunkit till botten.) Det översta lagret, gråmjölet, skrapades av varefter nytt vatten fylldes på och mjölet rördes upp igen med en s k omrörare. (Tvättning av mjölet.) Detta fick sedan stå och sjunka varefter ny tvättning följde om så behövdes.

När mjölet ansågs rent, skars det upp i stora bitar och kördes per järnväg till torkhuset ca 50 meter bort för att där malas sönder och torkas på lavar. Ugnen till torkhuset finns ännu kvar. Vidare behandling till olika sorters mjöl och gryn skedde i kvarnen.

1919 maldes 1036 tunnor potatis vilket gav 11377 kg potatismjöl. Av 1921 års tillverkning såldes 2413 kg potatismjöl. OBS! Det mjöl som såldes var mjölet som blev över sedan leverantören fått sin del. Det som såldes var inkomsten för rörelsen. 1921 var priset 50 öre per kg, 2413x50 = 1206:50 kr. Nästa år var inkomsten 565:85 kr.

1985 skänkte David och Britta Svensson inventarierna till Vänga hembygdsförening, som också fick arrendera mark av makarna Svensson. Hembygdsföreningens medlemmar uppförde grunden, varefter Ahlvins byggnadsfirma i Bredared uppförde byggnaderna och skogsägare i bygden skänkte virke. Många frivilliga arbetstimmar har utförts av medlemmarna och David Svensson har lett återuppbyggnaden. Rådgivare har varit Fritz Andersson, Strömdalen, Fristad, och Gösta Karlsson, Skogsgläntan, Vänga. De har båda arbetat på maleriet. Länsmuséet i Vänersborg har följt arbetet bl a som representant för Kungafonden.

Den 24 oktober 1987 kunde landsantikvarie Henrik Ahnlund, Vänersborg, inviga den återuppbyggda anläggningen och potatismjöl kunde åter framställas.

Utanför torkhuset har en gräsmatta anlagts och där står trädgårdsmöbler, som kan användas av besökande då de förtär sitt medhavda kaffe.

Varje höst skall fabriken vara igång en eller två dagar och hela året är allmänheten välkommen på besök. Visning kan ordnas.
Ring 68093, 68045 eller 68017.

Välkomna!

Vänga hembygdsförening

Bo Englund David Svensson

SMEKANDE VIND

Torparen Jonas Olaussons hustru Catharina födde 10 dec 1805 sonen Olaus på Hvita Kullen i Borgstena. Dopvittnen var Hans Ericson i Kohagen, Sven Nilsson i Rörshult, Dr Peter Olofsson i Sjööna, Hustru Anna Andersdotter i Rörshult, Pigan Brita Olavsdotter, Smeagården, Tärby, Pigan Anna Catharina Andersdotter i Kohagen.

Sonen Olaus blev senare soldat på Siks soldattorp Björmad, nr 1186 vid Vedens kompani av Älvsborgs regemente. Olaus gifte sig med Johanna Charlotta Eriksdotter. 1833 bor paret i torpet Sumperna. Torpet låg alldeles ensamt i kanten på Sika mosse. Sumperna var troligen den första bebyggelsen i Fristads blivande stationssamhälle och fanns till långt före både järnvägen och gästgivaregården. Sumperna kallades också "Snällastugan" efter f d corpralen, gratialisten Olaus Snäll. Stugan revs på 1940-talet.

Olaus och Johanna Charlotta fick sex barn. 1849 dog hustrun. 1852 flyttade Annicka Svensdotter från Molla till Olaus och de gifte sig. Hon var dessförinnan piga på Frugården, Längjum. Olaus fick med Annicka fem barn. 1860 föddes Johan Fredrik. 1870 dog Annicka.

Johan Fredrik blev trumslagare vid Älvsborgs regemente. Han gifte sig med Josephina Gustafsdotter född i Torpa 1857. De fick bl a sönerna Ivar 1886 och Oskar 1889. Oskar kan man läsa om i Fristadsbygden 1984 s 30-35. På fotot s 35 finner man såväl Johan Fredrik som sönerna Ivar och Oskar. Alla tre trumslagare 1901. Pojkarna var då 12 och 14 år.

1901 byggde Johan Fredrik Finedal (uppkallat efter hustrun). Josephina dog 1910. Samma år gifte sig sonen Ivar med Elin och de får, också 1910, sonen Erik. Senare föds ytterligare två söner och tre döttrar. Sönerna blev mycket framgångsrika tävlingscyklister. Sonen Harry blev historisk genom att 1948 bli världsmästare på cykel i Holland. Sonen Erik var min far.

Det faller sig naturligt att besöka de för mig släkthistoriska platserna. Genom Stig Ehrstedt, som forskar om torpen i Borgstena, har jag fått veta var Olaus födelsetorp Hvita Kullen ligger.

En solig höstdag står min yngste son och jag vid ruinerna efter "vårt" torp. En underbar lycka i skogen. Vinden, vid resterna av det gamla torpet, smeker min kind. En vind från Jonas till min Niklas? Sju generationer! Så länge sen, men så skönt: Hembygd!

Conny Snäll

Källor: Gustaf Thulin: "Torpen i Fristads socken"
Mikrofilmer från Länsbiblioteket, Borås

Damfrisörer
för
modern hårvård!

Fristad Damfrisering, Thyra Gillberg
Tel. 600 69

Salong Ulla-Britt
Tel. 619 80

Salong Margareta
Tel. 612 07

FRISTAD TRYCKERI AB
Asbovägen 3 - 513 00 Fristad
Telefon 033-61696
– Alla slag av trycksaker –
Konfirmationsdax: Vi trycker konfirmationskorten!

SVEBA

VI FÖRSER HELA VÄRLDEN MED BAKUGNAR.

Postal adress:	Telephone:	Telex:	Telefax:
AB Svenska Bakugnsfabriken P.O. Box 133 S-513 00 FRISTAD Sweden	033-690 20 Int +46-33 690 20	36149 Sveba S	033-608 80 Int +46-33 608 80

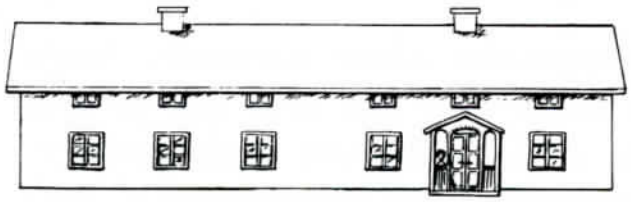

EKELUNDS VÄVKAMMARE

I Fristad – porten till tygriket

— Vi säljer Fristadduken —

ÖPPET
Måndag-Fredag ..... 10—18
Lördagar ..... 9—13

Försäljning från eget väveri hela året

- Handarbeten — Ekelunds handarbeten
- Sverigedräkter, Presenter,
- Ljus av alla slag (Toarpsljus)

KAFFESTUGA

Landstinget i Älvsborg

Fristads Folkhögskola

En skola för vuxna i DIN HEMBYGD

Telefon: 033-699 00 växel

Öppet Hus den 16 april 1988 10.30-15.00
Programmet innehåller bl.a.: Visningar av Museét, utställningar, teater m.m.
VÄLKOMMEN!

Aktuella kurser i sommar:
Keramik 13-18 juni 1988
Vad blev det av hagmarken?
8-12 augusti 1988
Målning 13-20 augusti 1988